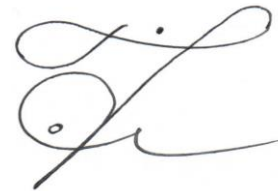

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

ОНИЩУК ІГОР ІГОРОВИЧ

УДК 340.132(477)

**ПРАВОВИЙ МОНІТОРИНГ:
ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ**

12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора
юридичних наук**

Київ – 2018

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Національній академії внутрішніх справ,
Міністерство внутрішніх справ України

Науковий консультант

доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України

Шутак Ілля Дмитрович,

Приватний вищий навчальний заклад Університет Короля Данила,
професор кафедри теорії та історії держави і права

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України,
заслужений діяч науки і техніки України

Петришин Олександр Віталійович,

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
завідувач кафедри теорії держави і права

доктор юридичних наук, професор

Бобровник Світлана Василівна,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
завідувач кафедри теорії права та держави

доктор юридичних наук, доцент

Косович Віталій Мирославович,

Львівський національний університет імені Івана Франка,
завідувач кафедри теорії та філософії права

Захист відбудеться «27» червня 2018 р. о «12» годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.007.04 у Національній академії внутрішніх справ за адресою: 03035, м. Київ, пл. Солом'янська, 1.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національної академії внутрішніх справ за адресою: ДП-680, м. Київ, пл. Солом'янська, 1.

Автореферат розісланий «25» травня 2018 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

С. А. Пилипенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. На етапі становлення правової держави в Україні виникає безліч питань, які потребують негайного дослідження та розв'язання на монографічному рівні. З метою позитивного сприяння інтеграції в європейську правову систему, передусім, необхідно сформувати структуроване й скоординоване законодавство, яке б відповідало вимогам модернізованого громадянського суспільства й держави. Для реалізації окресленого завдання доцільно фундаменталізувати та професіоналізувати нормотворчу діяльність, створити ефективний механізм системи управління правотворчим процесом та правовою системою.

Питання моніторингу якості та ефективності нормативно-правових актів (далі – НПА) в Україні актуалізовані синхронною ратифікацією Верховною Радою України та Європейським Парламентом Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони 16 вересня 2014 р. Угода слугує дороговказом для процесу приведення законодавства України до стандартів Європейського Союзу (далі – ЄС), здійснення реформ у соціально-економічній сфері. Згідно з Угодою, етап моніторингу повинен бути підсилений чіткими механізмами поточного й остаточного оцінювання правової системи та забезпечувати вільний доступ громадськості до інформації. У документі Європейської комісії за демократію через право (Венеційської комісії) «Rule of Law Checklist» («Мірило верховенства права»), затвердженого на 106 пленарній сесії Венеційської комісії (11–12 березня 2016 р.) наголошено на потребі запровадити моніторинговий інструмент для об'єктивного, ретельного, прозорого й рівнозначного оцінювання верховенства права в державах-членах Ради Європи з огляду на їх конституційну та юридичну структури, чинне законодавство й наявну судову практику.

Правовий моніторинг необхідний для реалізації принципу верховенства права, підвищення якості прийнятих політико-правових рішень і транспарентності правотворчої діяльності, зниження рівня суперечливості законодавства, досягнення стабільності правової політики, підвищення рівня правосвідомості та правової культури населення, впорядкування діяльності у сфері законотворчості, забезпечення єдиного правового простору держави й підвищення ефективності правозастосовної практики.

За допомогою правового моніторингу можна вирішити головне завдання, яке полягає в оцінюванні якості та ефективності НПА, прогнозуванні правового регулювання суспільних відносин, визначенні конкретних правових, організаційних, інституційних та інших заходів для його забезпечення. Повномасштабне справджування зазначеної функції створює необхідне становище для реалізації ще й інших функцій правового моніторингу, які забезпечують його вплив на механізм правового регулювання суспільних відносин.

Актуальність теми дисертації викликана також відсутністю чіткого законодавчого врегулювання питань розробки, прийняття та моніторингу НПА, що призводить до істотного зниження їх наукової обґрунтованості, якості та ефективності. Постійні зміни, які вносяться у НПА, стали проблемою для всіх адресатів відповідних норм права. У даних умовах неможливо здійснити аналіз і належним чином оцінити ефективність реалізації НПА. За регулярної зміни норм права втрачається можливість збору достатнього для експертних висновків аналітичного матеріалу. Понижується ефективність механізму правового регулювання, зростають корупційні прояви та правовий нігілізм у суспільстві.

Теоретико-методологічну основу дисертації склали праці вітчизняних і зарубіжних учених у сфері теорії права, присвячені розробці загальних питань ефективності законодавства, техніко-юридичної якості НПА та здійснення експертної діяльності. До них належать: С. Алексєєв, М. Амбрус, П. Апт, В. Баранов, Б. Боббіо, С. Бобровник, Дж. Боумен, А. Вайсман, Д. Витмер, П. Віджано, Д. Віньюалес, К. Волден, В. Глазирін, С. Гусарєв, М. Давидова, Р. Джегард, Р. Ієрінг, В. Нікітінський, О. Петришин, П. Рабінович, Дж. Раз, І. Самощенко, О. Тихомиров, Ю. Тіхоміров та інші.

Окремі концептуальні питання правового моніторингу на галузевому та міжгалузевому рівні розкрито у роботах А. Акмалової, Ю. Арзамасова, І. Бачило, О. Богачової, М. Глазкової, Д. Горохова, Ю. Градової, Д. Джоуелла, І. Жужгова, О. Зайчука, Л. Іванової, О. Капліної, Б. Кіндюка, З. Кмєчака, О. Копиленка, В. Косовича, Р. Кутера, Б. Ледзьона, Н. Лумана, Л. Мадера, Д. Маунтфорда, Н. Нижник, О. Отраднової, Р. Стенлі, А. Фадєєва, З. Фіалової, Н. Черногор, Д. Шнайдера, А. Щеглової та інших.

Підґрунтям дисертації стали також напрацювання фахівців з питань техніки правотворчості, а саме: М. Алімбекова, Р. Бержеля, К. Волинки, А. Гайнріха, А. Карташова, Т. Кашаніної, М. Кельмана, Д. Керімова, В. Ковальського, К. Колесника, Л. Луць, Н. Оніщенко, В. Риндюк, О. Скакун, В. Тертишника, Д. Уайтмена, Г. Чернобель, Д. Чухвічева, М. Шаргородського, Ю. Шемшученка, І. Шутака та інших.

Віддаючи належне досягнутим результатам у дослідженні проблем правового моніторингу, доводиться констатувати, що чимало теоретичних положень правового моніторингу залишаються дискусійними. Триває науковий пошук єдиного підходу в частині розуміння сутності правового моніторингу. Правова регламентація координації моніторингової діяльності в масштабах держави відсутня через те, що методологічна база правового моніторингу повільно розвивається.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження здійснено відповідно до Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 рр., затверджених Постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р., Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2014–2017 рр., схвалених Вченою радою Національної академії внутрішніх

справ (протокол № 28 від 29 жовтня 2013 р.). Крім того, дослідження здійснено в контексті науково-дослідної роботи Національної академії внутрішніх справ України за напрямом «Філософсько-правові та теоретично-історичні проблеми державотворення та правотворення в Україні» (державний реєстраційний номер 0109U007855), ще й узагальнення позитивних результатів вивчення закордонного досвіду під час опрацювання визначальних аспектів комплексної теми за напрямом «Проблеми реформування правової системи України» (державний реєстраційний номер 0109U007853). Тема дисертації затверджена на засіданні Вченої ради Національної академії внутрішніх справ (протокол № 14 від 24 червня 2014 р.) та включена до переліку тем дисертаційних досліджень Національної академії правових наук (реєстр. № 5, 2014 р.).

Мета і задачі дослідження. *Метою* дисертації є обґрунтування та розробка теоретико-прикладних засад правового моніторингу як цілісного комплексу правових явищ і процесів, які визначають фактори оптимізації практики оцінювання якості та ефективності нормативно-правових актів, сталого розвитку законодавства та правової системи.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких *задач*:

- визначити стан наукової розробки питань правового моніторингу та згрупувати джерела дослідження за домінуючими ознаками;
- розкрити поняття та категорії теорії правового моніторингу, виокремити критерії об'єднання різноманітних його розумінь у певні види;
- сформулювати методологічну основу наукового пізнання правового моніторингу шляхом поєднання відповідних підходів, принципів та методів;
- показати роль і значення правового моніторингу в процесі правового регулювання з урахуванням його телеологічного аспекту;
- встановити науково-прикладне значення правового моніторингу шляхом розробки його концепції і теоретичної конструкції;
- визначити предмет і виявити взаємозв'язок об'єктів із суб'єктами правового моніторингу;
- здійснити класифікацію видів правового моніторингу та з'ясувати сутність його функцій в залежності від сфери та стадії правового регулювання;
- сформулювати визначення понять «техніка правового моніторингу» та «технологія правового моніторингу» шляхом розкриття обсягу їхнього змісту та встановлення співвідношення з поняттям «юридична техніка»;
- розкрити засади, методи та етапи здійснення експертизи у процесі правового моніторингу;
- обґрунтувати доцільність системного поєднання правового моніторингу й експертизи як способу підвищення якості та ефективності НПА;
- висвітлити засади здійснення правового моніторингу та експертизи НПА на наявність корупційних чинників;
- з'ясувати взаємозв'язок між прогнозуванням розвитку законодавства та моніторинговим оцінюванням соціологічної інформації;
- розробити методiku, визначити критерії оцінювання якості та ефективності НПА шляхом узагальнення теоретичних і емпіричних знань;

- впорядкувати систему показників якості та ефективності НПА шляхом синтезу критеріїв оцінювання;
- розробити методiku проведення моніторингу відповідності проектів НПА чинному законодавству України, державним програмам, стратегіям;
- сформулювати модель експертного висновку за результатами правового моніторингу;
- сформулювати рекомендації щодо удосконалення моніторингового аналітичного узагальнення типових правотворчих помилок і правозастосовної практики з метою їх попередження та усунення;
- обґрунтувати необхідність упровадження правового моніторингу в систему державного управління;
- висвітлити юридичні засоби, прийоми, способи та методи моніторингу результативності прийняття НПА, їх фінансового забезпечення;
- окреслити прикладні рекомендації щодо регламентації правового моніторингу, а також його оптимізації шляхом залучення громадських об'єднань, наукових інституцій та інформаційно-аналітичних технологій.

Об'єкт дослідження – процес оцінювання якості та ефективності механізму правового регулювання суспільних відносин.

Предмет дослідження – правовий моніторинг: теоретичні та прикладні засади.

Методи дослідження. Провідний методологічний підхід – діяльнісний. Він об'єднує різні аспекти розгляду нашої проблематики, орієнтується на органічну єдність ідеальних і матеріальних чинників, суб'єктивних і об'єктивних складових процесу правового моніторингу. Теоретико-методологічним аналогом діяльнісного підходу є парадигмальний підхід, що забезпечує концептуальну й методичну цілісність практики правового моніторингу, єдність стратегічних цілей (за можливої інваріантності засобів) всіх суб'єктів суспільних змін. За допомогою засад комплексності й міждисциплінарності виявлено функціональний взаємозв'язок системи правового моніторингу з юридичними технологіями.

З-поміж філософських, загальнонаукових і спеціальнонаукових методів використовувалися такі: *діалектичні методи* – для виявлення особливостей динаміки розвитку теоретико-методологічних підходів до правового моніторингу, що забезпечуються відповідно до загальних тенденцій розвитку суспільства та ціннісно-цільових сфер його життя (підрозділи 1.3, 3.1, 4.1); *герменевтичний метод* – для аналізу змісту доктринальних джерел, в яких сформульовано найбільш важливі теоретико-методологічні здобутки представників вітчизняної та закордонної теорії права й держави (підрозділи 1.2, 3.2, 3.4); *конкретно-історичний метод* – для виявлення еволюції закономірностей розвитку правового моніторингу (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1); *порівняльний метод* – для з'ясування загальних і специфічних закономірностей функціонування та розвитку правового моніторингу в багатьох державах, аналізу концепцій правового моніторингу, подібних і відмінних ознак, ідей, доктрин (підрозділи 2.1, 2.2, 3.2); *аксіологічний метод* – для віднаходження

цінності правового моніторингу та розкриття його теоретичного й прикладного значення (підрозділи 1.5, 2.4, 5.3); *структурний та функціональний методи* – для встановлення внутрішньої будови методології (архітектонічних елементів) та з'ясування зв'язків між елементами методології (підрозділи 1.4, 3.1, 4.1); *метод класифікації* – для систематизації окремих методологічних підходів до вивчення правового моніторингу і для визначення основних груп класифікаційних критеріїв (наукових, нормативних, практичних) за порядком їх генезису, окрім того, для доповнення зафіксованої видової гами професійної юридичної діяльності (підрозділи 2.3, 4.3, 5.4); *логіко-семантичний метод* – для поглиблення поняттєвого апарату теорії держави й права, визначення сутності та особливих рис правового моніторингу з культурно-антропологічних позицій (підрозділи 3.3, 4.4, 5.4); *діяльнісний метод* – для розкриття правового моніторингу як форми правової активності державних органів, суб'єктів міжнародного права, громадських об'єднань і наукових інституцій (підрозділи 2.2, 3.4, 5.4); *загальні логічні прийоми* (дедукції, індукції, моделювання) – для уточнення змісту окремих наукових понять (підрозділи 1.2, 3.2, 4.2).

Емпіричну базу дослідження склали результати аналізу Конституції України та чинного законодавства України, міжнародних правових актів, рішень Конституційного Суду України, звітів органів державної влади та міжнародних міжурядових організацій, юридичної наукової літератури, аналітичних та статистичних матеріалів, наукових досліджень, дисертацій та авторефератів, навчальних підручників і посібників, довідників, словників, коментарів, енциклопедій, інформаційно-пошукових систем.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що вперше у вітчизняній загальнотеоретичній юридичній науці здійснено комплексне монографічне дослідження правового моніторингу, яке відображає на рівні цілісної розгорнутої концепції його поняття, структуру та функції. Розкрито пізнавальний потенціал наявних наукових позицій щодо питання про поняття та сферу застосування правового моніторингу, структуровано їх систему, яка демонструє закономірності розвитку теорії правового моніторингу.

Внаслідок логічного об'єднання та системного вирішення загальнотеоретичних проблем правового моніторингу сформульовано низку нових науково-прикладних положень та моделей, які сприятимуть подоланню наявних недоліків в об'єктивному науковому оцінюванні стану нормативної основи правового регулювання, правозастосовної діяльності, правової свідомості та культури суспільства.

Елементи наукової новизни містяться в положеннях, висновках та рекомендаціях, наведених у роботі, зокрема:

вперше:

– здійснено узагальнення та систематизацію поглядів провідних вітчизняних і закордонних учених на проблему правового моніторингу, а різноманітні розуміння правового моніторингу об'єднано у певні види за декількома критеріями: 1) за методологічною сутністю та способом обґрунтування; 2) за соціально-змістовною природою; 3) за приналежністю до

сфери правової діяльності; 4) за інструментальним призначенням; внаслідок об'єктивізації критеріального підходу до правового моніторингу запропоновано класифікацію критеріїв моніторингового оцінювання законодавства: 1) дієвість; 2) якість та ефективність; 3) доцільність;

– сформовано характеристику стану теоретичної розробленості наукової проблематики правового моніторингу з урахуванням здобутків сучасної юриспруденції України та закордонних країн на підставі чого визначено перспективні напрямки подальших наукових досліджень, а всі літературні джерела, які застосовувались в дисертації, розділено за такими ознаками: 1) у залежності від цільового призначення; 2) за змістом і типом; 3) за часом видання; 4) за територіальними особливостями;

– за результатами проведення відповідних узагальнень теоретичного матеріалу та вироблення власної методологічної основи дослідження запропоновано авторську дефініцію поняття «правовий моніторинг», яка відрізняється від відомих тим, що витлумачує дану діяльність не лише як самостійний, спеціальний вид правового контролю та періодичне (постійне) стеження за динамікою й статикою правових відносин і норм, за взаємозв'язком формалізованої правотворчості та правозастосування, а ще й як інноваційний прагматичний метод отримання знання про якість та ефективність НПА, який поєднує інформаційний (демонстраційний), аналітичний, інтерпретаційний, експертний, прогнозний, системний супровід правотворчості й правозастосування;

– сформульовано дефініції базових понять теорії правового моніторингу, таких як: «техніка правового моніторингу» і «технологія правового моніторингу», розкрито обсяги їхнього змісту, співвідношення з поняттям «юридична техніка»: техніка і технологія правового моніторингу становить частину обсягу поняття «юридична техніка», але не вичерпують його;

– сформовано теоретичну модель правового моніторингу, яка ґрунтується на деяких принципах необхідності та достатності, прагматичної спрямованості, компетентності, результативності та складається із декількох стадій реалізації: підготовчої, аналітичної, оцінювальної, заключної;

– в контексті функціонального осмислення правового моніторингу як певного виду застосування професійної діяльності юристів, запропоновано змістовно чітку характеристику функцій, які за своїми властивостями та значенням у правовому регулюванні можуть бути розподілені на *основні* (контрольна, спостереження, стимулююча, інформаційна, аналітична, прогностична) та *допоміжні* (гармонізаційна; інноваційна; системоутворююча, критеріювання);

– підготовлено аргументи щодо необхідності нормативного визначення основних *засад* (законності; транспарентності; обов'язковості; науковості; дотримання прав і свобод людини та громадянина; компетентності, незалежності та відповідальності експерта; обґрунтованості; об'єктивності); *процедур* (поєднання моніторингу й експертизи, оцінювання ефективності дії НПА та прогнозування потреби у правовому регулюванні); *механізму*

(затвердження Порядку проведення правового моніторингу Кабінетом Міністрів України) здійснення правового моніторингу, його ролі у забезпеченні ефективності механізму правового регулювання, за результатами чого розроблено проект Закону України «Про правовий моніторинг»;

удосконалено:

- систему оцінювання якості та ефективності НПА та практики їх реалізації, яка складається із: характеристики концепції НПА; визначення ступеня врахування практики юридичного регулювання даної або аналогічної сфери суспільних відносин; системно-юридичного та юридико-технічного оцінювання, аналізу ефективності дії НПА; характеристики з точки зору наявності корупціогенних факторів; прогнозування потреби у правовому регулюванні та формування експертного висновку;

- визначення змісту, місця та ролі аналітичної та прогностичної функції правового моніторингу в системі функцій даного інституту в зв'язку із оцінюванням НПА за критеріями дієвості, якості та ефективності, доцільності, а також виробленням пропозицій з метою підвищення ефективності реалізації норм права в майбутньому;

- методику та техніку дослідження правового моніторингу, яка охоплює процедури, що забезпечують отримання однакового й перевіреного емпіричного матеріалу та його первинну обробку, після якої він може включатися в масив знання (узагальнення правозастосовної практики, процедуру опису чинного законодавства);

- моніторингову технологію системного аналізу НПА, у якій до структурного (макроструктурного і мікроструктурного) та функціонального (зовнішнього, внутрішнього) аналізу додано факторний (макрофакторний, мікрофакторний), генетичний (макроаналіз, мікроаналіз) та часовий (прогностичний, історичний) аналіз;

- систему знань про методологічну основу здійснення моніторингу за рахунок її розширення шляхом включення загально-наукових, соціологічних та статистичних методів, використання яких дозволяє здійснювати експертизу більш результативно, планово й системно;

- конструкцію реалізації правового моніторингу, яка крім інституційної складової (суб'єктів, які забезпечують реалізацію функцій правового моніторингу) охоплює ще й технологічний (певні дії та операції, що відбуваються послідовно, мають свої цикли та етапи) та техніко-юридичний компонент (юридичні засоби, прийоми, способи та методи оцінювання об'єкта моніторингу);

- модель взаємодії громадських об'єднань і наукових інституцій у процесі правового моніторингу, в якій наукові інституції розробляють висновки, готують рекомендації, оприлюднюють результати, формулюють вимоги щодо упровадження відповідних реформ, а громадські об'єднання здійснюють вивчення проблеми, збирають та аналізують інформацію, оцінюють правові та соціально-економічні наслідки НПА;

– наукові уявлення про систему юридичних засобів (інформаційно-пошукові системи, бази інформаційних даних, методики оцінювання законотворчої ефективності парламентаріїв, довідники з правового моніторингу), якими оперуємо для досягнення мети та здійснення правового моніторингу;

дістало подальший розвиток:

– науково-методологічні підходи до здійснення моніторингової експертизи та визначення ефективності НПА за допомогою методів юридичної науки, прийомів тлумачення (логічного, граматичного, систематичного, історичного); методів соціології; загальнонаукових та статистичних методів;

– узагальнення наукових положень щодо послідовності моніторингової технології системного аналізу НПА (аналізу проблеми; пошуку ресурсів для проектування НПА; прогнозування й аналізування майбутніх обставин; оцінювання цілей НПА та засобів їх реалізації; проектування правового моніторингу);

– положення стосовно місця поняття «правовий моніторинг» в системі державного управління, подібності та відмінності обсягу й змісту понять «контроль», «нагляд», «моніторинг», «оцінювання правового регулювання», «експертиза», «прогноз»;

– рекомендації щодо розробки та упровадження електронної форми правового моніторингу з метою економічної та технічної ефективності інформаційного пошуку, автоматизації його процесу та індексування правової інформації;

– положення щодо вдосконалення та систематизації синоптичних таблиць, які б містили: повний текст НПА чи нормативних постанов в чинній редакції; повний текст пропонованої нової редакції; системний аналіз норм права та необхідні зміни.

Практичне значення одержаних результатів. Сформульовані та викладені в дисертації положення, узагальнення, висновки та пропозиції мають як загальнотеоретичне, так і прикладне значення для розвитку базових концепцій теорії права. Результати проведеного дослідження можуть бути використані:

– *в освітньому процесі* – при викладанні навчальної дисципліни «Теорія держави й права», спецкурсів «Юридична техніка нормотворчості», «Нормопроектувальна техніка», «Теорія правотворчості», вивчення теоретико-прикладних проблем правового моніторингу (акти впровадження Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького від 27 квітня 2017 р.; Національної академії внутрішніх справ від 25 січня 2018 р.);

– *у правотворчій сфері* – для формування єдиних правил, прийомів способів і засобів створення та моніторингу якості НПА (довідка про впровадження Центру адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу Головного управління державної служби України від 13 липня 2015 р. № 04/94–15);

– в організаційно-правовій та нормотворчій діяльності – з метою забезпечення оптимізації правових і управлінських рішень, підвищення їх об’єктивності та обґрунтованості (довідка про впровадження Тернопільської обласної ради від 17 жовтня 2016 р. № 09–1214);

– у правозастосовній діяльності – для вдосконалення практики реалізації норм права (довідка про впровадження Одеського апеляційного адміністративного суду від 03 лютого 2017 р. № 3887/17);

– у сфері моніторингу дотримання прав людини – для створення механізму системного моніторингу дотримання конституційних прав і свобод людини і громадянина, оцінювання якості та ефективності прийнятих в Україні НПА (довідки про впровадження Регіонального представництва Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в Івано-Франківській області від 19 жовтня 2017 р. № 2-2321/17-Бр.; Патріаршої курії Української греко-католицької церкви від 20 вересня 2017 р. АК-17/036-3).

Особистий внесок здобувача. Викладені у дисертації висновки й положення, що становлять її новизну, розроблені автором особисто. З метою аргументації окремих положень дослідження використовувалися праці інших учених, на які обов’язково зроблено посилання. Наукові ідеї та розробки, що належать авторам праць, опублікованих у співавторстві з дисертантом, а також положення дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук у дисертації не використовувалися.

Апробація результатів дослідження. Роботу підготовлено та обговорено на засіданнях профільної кафедри теорії держави та права, а також міжкафедрального семінару Національної академії внутрішніх справ.

Основні положення та висновки дослідження оприлюднено автором у виступах на всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференціях та засіданнях круглих столів, зокрема: «Компромисс в праве: теория, практика, техника» (м. Нижній Новгород, 29–30 травня 2014 р.); «Проблемы правового обеспечения безопасности личности, общества и государства» (м. Новосибірськ, 23–25 жовтня 2014 р.); «Поняття та категорії юридичної науки» (м. Київ, 18 листопада 2014 р.); «Політико-правові та організаційні аспекти розвитку державного управління в Україні» (м. Луцьк, 27 листопада 2014 р.); «Сутність та значення впливу законодавства на розвиток суспільних відносин» (м. Одеса, 13–14 березня 2015 р.); «Ukraine – EU. Modern technology, business and law» (Košice, Slovakia March 30 – April 2, 2015); «Міжнародне та національне законодавство: способи удосконалення» (м. Дніпропетровськ, 3–4 квітня 2015 р.); «Юридична техніка і технологія: теорія та практика застосування» (м. Львів, 24–25 листопада 2016 року); «Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи» (м. Київ, 30 листопада 2016 р.); «Нормативно-правове регулювання діяльності новітніх релігійних рухів і сект: міжнародний досвід та українські перспективи» (м. Львів, 30 березня 2017 р.); «Проблеми формування національної правової системи України та її адаптація до європейського права» (м. Івано-Франківськ, 5–6 травня 2017 р.); «Проблеми

законодавчого регулювання порядку розробки та прийняття нормативно-правових актів» (м. Київ, 2 листопада 2017 р.).

Публікації. Основні положення та висновки дослідження, що сформульовані в дисертації, відображено у 78 наукових публікаціях, серед яких одна монографія, 30 статей – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових з юридичних наук, 12 статей – у зарубіжних наукових періодичних виданнях, 32 статті – у збірниках наукових доповідей, оприлюднених на всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференціях і круглих столах, посібник, енциклопедія та курс лекцій.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, списку опублікованих праць за темою дисертації, переліку умовних позначень, вступу, п'яти розділів, які містять двадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (723 найменування на 79 сторінках) та чотирьох додатків на 54 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 553 сторінки, з них основний текст – 401 сторінка (вміщує 2 таблиці та 4 рисунки).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** дисертації обґрунтовується вибір теми дослідження; зазначений зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено мету і завдання, об'єкт, предмет та методи дослідження; подано емпіричну основу дисертації; розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів; наведено відомості про особистий внесок здобувача, наведено дані про апробацію та публікації результатів дослідження.

Розділ 1 «Доктринальні положення правового моніторингу» складається з чотирьох підрозділів.

У *підрозділі 1.1 «Стан наукової розробки питань правового моніторингу»* узагальнено наукові досягнення вітчизняних та закордонних науковців у сфері правового моніторингу. З'ясовано, що на сучасному етапі розвитку правової доктрини України вивчення теоретичних аспектів якості та ефективності НПА супроводжується потребою розробки практичних рекомендацій з оцінювання їх ефективності за допомогою системи теоретичних та емпіричних методів пізнання правового моніторингу.

Одне з перших розумінь оцінювання якості та ефективності законодавства, а також юридичного прогнозування сформували в 60-ті роки ХХ ст. радянські вчені (В. Баранов, В. Глазирін, В. Кудрявцев, В. Лазарєв, В. Нікітінський, І. Самощенко, В. Сирих, М. Шаргородський). Науковці не вкладали до змісту поняття «ефективність» обов'язковості оптимального результату. На даному етапі розвитку суспільних відносин питання моніторингу корупційних ризиків у законотворчості, колізій і прогалин у законодавстві дослідили співробітники Інституту законодавства Верховної Ради України (О. Богачова, О. Зайчук, О. Копиленко, Н. Нижник та інші). Крім того, концептуальні питання правового моніторингу досліджують сучасні українські вчені (Ю. Градова, Т. Анцупова, В. Косович, Г. Рибікова та інші).

Проблеми методології, теорії і практики правового моніторингу узагальнили та творчо осмислили сучасні закордонні розробники (Ю. Арзамасов, Д. Елдер, Я. Наконечний, М. Новіцкі, М. Черногор та інші).

У підрозділі 1.2 *«Поняттєво-категорійний апарат розуміння правового моніторингу»* з'ясовано, що історія поняття «правовий моніторинг» у його сучасному застосуванні нетривала. Такого поняття ще немає у словниках, втім, воно загальноновизнане й активно використовується в науковій мові. В основі його етимології лежать такі давно відомі слова, як «monitor» – багатозначне поняття, яке спочатку означало наставляти, радити, застерігати, напучувати, і «monitor» (від лат. нагадуючий, наглядаючий), має вже більш близьке до сучасного значення – спостереження за певними об'єктами або явищами; спостереження за діями кого-небудь. Категорія «правовий» надає моніторингу правового змісту. Термін «засади», який увійшов до формулювання предмета дослідження, розкривається як у вузькому (загальні принципи правового моніторингу), так і в широкому (загальні правила правового моніторингу) значеннях. Сформовано дефініції основних понять і термінів. Розглянуто нормативні документи Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН), в яких переважно вживається термін «моніторинг прав людини», з'ясовано методи правового моніторингу Робочої групи Європейської економічної комісії ООН.

У підрозділі 1.3 *«Методологічна основа дослідження правового моніторингу»* з'ясовано, що провідними методологічними підходами дослідження правового моніторингу є діяльнісний та парадигмальний підхід. За допомогою засад комплексності й міждисциплінарності розглянуто функціональний взаємозв'язок системи правового моніторингу з юридичними технологіями як складний суспільний феномен. Показано, що позитивістський підхід до дослідження правового моніторингу спрямований на встановлення причинно-наслідкових зв'язків між різними елементами предмета дослідження. Обґрунтовано, що застосування порівняльно-правового методу (догматичного порівняльного) корисне для аналізу концепцій правового моніторингу, подібних і відмінних ознак, ідей, доктрин, виявлення загальних і специфічних закономірностей функціонування та розвитку правового моніторингу в Сполучених Штатах Америки (далі – США), Канаді, Великобританії, в країнах ЄС, Російській Федерації (далі – РФ), Республіці Казахстан.

У підрозділі 1.4 *«Правовий моніторинг у процесі правового регулювання»* встановлено, що правовий моніторинг – інститут саморегуляції правової системи, який знаходиться в структурі питань формування інформаційного суспільства та програм застосування інформаційних технологій. Роль правового моніторингу для підвищення якості та ефективності механізму правового регулювання осмислено з урахуванням його телеологічного аспекту: оптимізації цілеспрямованого впливу права на суспільні відносини та функціонування правової матерії. Метою моніторингу правової системи є забезпечення аналізу її підсистем, зокрема нормативної.

Розкрито зміст поняття «*верховенство закону*» згідно з правовою доктриною ЄС, розглянуто Стратегію для ефективного здійснення Хартії основних прав Європейського Союзу (Брюссель 19 жовтня 2010 р.) в котрій Європейський парламент і Рада Європи проголосили моніторинг дотримання основних прав людини одним зі своїх пріоритетів на майбутнє у сфері юстиції, свободи та безпеки. Наведено результати моніторингу дотримання основоположних прав та свобод людини в Україні, а також імплементації рішень Європейського Суду з прав людини.

Розділ 2 «Теоретичні засади правового моніторингу» охоплює чотири підрозділи.

У підрозділі 2.1 «*Концепція правового моніторингу*» зауважено, що основна ідейна спрямованість правового моніторингу базується на теоретико-правовій характеристиці основних його елементів. Концепція правового моніторингу в Україні трактується нами як певний спосіб розуміння (сприйняття) правового моніторингу, який є сегментом юридичної техніки та юридичних технологій, системою раціональних прийомів спостереження, аналізу й оцінювання якості НПА і практики їх застосування. До основних засад правового моніторингу віднесено: законність; транспарентність; обов'язковість; науковість; дотримання прав і свобод людини та громадянина; компетентність, незалежність та відповідальність експерта; програмна забезпеченість; повнота інформаційної бази; обґрунтованість; об'єктивність та вірогідність інформації; оснащеність. Обґрунтовано, що з метою здійснення аналізу правової якості НПА необхідно проводити комплексну моніторингову експертизу, що включає в себе такі напрями, як: моніторингова відомча експертиза, моніторингова наукова експертиза і моніторингова громадська експертиза. Оцінювання НПА рекомендовано здійснювати за даними соціологічного опитування в рамках мережі Інтернет на сторінці Міністерства юстиції України.

У підрозділі 2.2 «*Об'єкти, суб'єкти та предмет правового моніторингу*» розкрито різні підходи до розділення об'єктів та суб'єктів правового моніторингу на певні групи. До об'єктів правового моніторингу зараховують: НПА та його структурну частину; окремі статті НПА; комплекс НПА, що регулюють певну сферу суспільних відносин; відносини, пов'язані з реалізацією НПА (Д. Горохов, Є. Спектор, М. Глазкова); сфери й галузі права; правові інститути; систему законів; окремі закони та інші НПА; підготовку та реалізацію НПА; неправові явища, «тіньове» право; матеріальні об'єкти навколишнього світу (О. Єрємін; О. Зайчук, В. Косович); законодавство, яке розуміють як сукупність НПА (Н. Власенко, В. Негрбов, Н. Нижник). Згідно з широким розумінням законодавства й предметно-функціонального розподілу, об'єктами моніторингу законодавства можуть виступати окремі види або групи НПА, а також нормативно затверджені концепції, програми, плани, доктрини тощо. Об'єктами моніторингу є окремі інститути, галузі законодавства та інші нормативні комплексні утворення.

З'ясовано, що науковці переважно розрізняють дві групи суб'єктів правового моніторингу: 1) державні органи; 2) громадяни та їх об'єднання.

Наявна ще й така наукова позиція, згідно з якою раціонально розмежувати групу «суб'єктів» і групу «учасників» правового моніторингу. До предмета правового моніторингу переважно відносять: створення нових проектів НПА; виявлення суперечностей, колізій і прогалин між нормами права різних НПА; зміна чи скасування застарілих норм; виявлення надлишковості або недостатності правового регулювання суспільних відносин; виявлення порушень законодавчої практики та юридичної техніки, редакційних помилок, неавтентичності тексту тощо.

У підрозділі 2.3 «*Види та функції правового моніторингу*» встановлено, що правовий моніторинг поділяється на загальний; галузевий; точковий; перспективний; ретроспективний; оперативний. Крім спостереження, інновації, прогнозування кількісних та якісних змін правових явищ і управління, інформування та критеріювання висвітлено ще й аналітичну функцію правового моніторингу. Зміст аналітичної функції полягає у визначенні ступеня ефективності НПА на практиці, а також у виробленні пропозицій з метою підвищення ефективності реалізації НПА. Аргументовано, що таку функцію правового моніторингу як аналіз, необхідно здійснювати на етапі перевірки конституційно-правової природи НПА та виявлення елементарних дефектів соціального змісту.

У підрозділі 2.4 «*Техніка і технологія правового моніторингу*» з'ясовано, що знання про техніку правового моніторингу та її закономірності формують науково обґрунтовані раціональні методи практичної дії. Зміст техніки правового моніторингу охоплює засоби й прийоми спостереження, аналізу та оцінювання правової інформації, а також критерії та показники ефективності НПА, практики їх реалізації. Техніка (від грецьк. *technike* – майстерний, *techne* – мистецтво, майстерність) є сукупністю прийомів, застосовуваних у якійсь справі, майстерності, а також володіння цими прийомами.

Технологію правового моніторингу висвітлено як різновид юридичної технології, що передбачає використання сукупності юридичних та інших засобів та є зображенням або конструюванням їх сумісної дії в сукупності правил, методів і принципів, застосовуваних суб'єктами права з метою досягнення очікуваного юридичного результату.

Розділ 3 «Системне поєднання експертизи та моніторингу нормативно-правових актів» об'єднує чотири підрозділи.

У підрозділі 3.1 «*Засади, методи та етапи здійснення експертизи у процесі правового моніторингу*» обґрунтовано, що з метою всебічного оцінювання НПА та формування науково вивірених ініціатив, в ході правового моніторингу необхідно проводити експертизу НПА. Зазначено, що дослідження експертизи НПА актуалізоване потребою вдосконалення загальнотеоретичних вчень у правотворчому процесі, реалізації та інтерпретації права, юридичних документів тощо. Узагальнено, проаналізовано й систематизовано наявні підходи до питання моніторингового оцінювання результативності НПА. Виокремлено засади, етапи та схематично зображено методику моніторингової експертизи НПА. Констатовано, що в Україні ще не сформовано механізму

організації правового моніторингу, не визначено суб'єктів проведення такої діяльності та їх повноваження. У зв'язку з цим, обґрунтовано необхідність прийняття НПА, який врегулює питання про розробку та реалізацію правового моніторингу.

У підрозділі 3.2 «Співвідношення правового моніторингу з експертизою концепцій і проектів нормативно-правових актів» наведено досвід зарубіжних країн, де моніторинг концепцій з участю розвинутої системи інформаційно-аналітичних органів є складовою частиною процесу підготовки НПА. Ефективність конкретного НПА залежить від різних факторів – як внутрішніх, які походять із самого НПА, так і зовнішніх, що зумовлені обставинами, в яких буде реалізовуватися НПА. Найважливішим із всіх цих факторів є якість концепції НПА. В якості прикладу неповноти структурної побудови наведено проект Закону України «Про первинну медичну допомогу на засадах сімейної медицини» (№ 6634 від 22.06.2017 р.), де Розділ IX містить тільки одну статтю. Однією з причин відхилення законопроектів: «Про соціальну рекламу» (№ 8694 від 16.06.2011 р.); «Про забезпечення доступу до надбань культури і мистецтва та протидії їх комерціалізації» (№ 1052 від 12.12.2012 р.); «Про державний контроль над цінами на товари і послуги першої необхідності» (№ 10061 від 16.02.2012 р.); «Про доступ до об'єктів будівництва, транспорту, електроенергетики з метою розвитку телекомунікаційних мереж» (№ 4159 від 26.02.2016 р.) стало те, що вони не мали самостійного предмета регулювання, а їх прийняття призвело б до правових колізій та дублювання норм чинного законодавства.

У підрозділі 3.3 «Правовий моніторинг та експертиза нормативно-правових актів на наявність корупційних чинників» аргументовано, що одним з основних факторів, які можуть сприяти виникненню корупції в державі, насамперед є НПА, що видаються державними органами. Однією з умов виникнення корупції в Україні є недосконалість законодавства, що дає можливість посадовим особам використовувати надані їм службові повноваження та пов'язані з цим можливості для одержання неправомірної вигоди або приймати обіцянки такої вигоди для себе чи інших осіб, уникаючи при цьому покарання.

За даними соціологічних опитувань та оцінок міжнародних організацій, які здійснюють моніторинг у сфері антикорупції (Групи держав Ради Європи проти корупції, Організації економічного співробітництва та розвитку), Україна потерпає від масштабної корупції в сфері діяльності органів державної влади і органів місцевого самоврядування. Наведено результати антикорупційної експертизи, проведеної Міністерством юстиції України (2011–2017 рр.). Такими, що суперечать антикорупційному законодавству визнано понад 20 % з розглянутих проектів НПА. Проаналізовано законопроекти, які не відповідають вимогам антикорупційного законодавства (№ 5114; № 5067; № 4890; 5079; № 5446; № 7114; № 1852-VIII).

У підрозділі 3.4 «Моніторингове оцінювання соціологічної інформації, прогнозування розвитку законодавства та ефективності його застосування»

показано, що традиційний підхід, коли ефективність розуміється як досягнення соціального результату при дії правильно обраних правових заходів, не враховує найважливішої обставини – процес застосування норми права сам викликає необхідність додаткових регуляторних впливів у відповідь на зміну засад здійснення управлінського впливу. Розглянуто Методологію оцінювання регуляторного впливу в ЄС, яка складається з планування, реалізації, моніторингу та вдосконалення НПА. Узагальнено рекомендації, сформовані в Інструкції з правотворчості Ради сенату США, та Довіднику з нормотворчої техніки Міністерства юстиції Федеративної Республіки Німеччина (далі – ФРН). Наведено висновки за результатами соціологічних досліджень, які проводили Центр імені Разумкова, Київський міжнародний інститут соціології, Рейтинг, Центр соціальних та маркетингових досліджень за 2017 р. стосовно ставлення українців до ЄС та Організації Північноатлантичного договору (далі – НАТО). Зазначено, що соціологічна інформація стала підґрунтям для прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо зовнішньополітичного курсу України)» (№ 6470 від 18.05.2017 р.).

Розділ 4 «Моніторингове оцінювання якості та ефективності нормативно-правових актів» представлений чотирма підрозділами.

У підрозділі 4.1 *«Методика і критерії аналізу якості та ефективності нормативно-правових актів»* аргументовано доцільність застосування у практиці правового моніторингу: методів юридичної науки: прийомів тлумачення – логічного, граматичного, систематичного, історичного тощо; методів соціології: прогнозування ефективної дії НПА, опитування, спостереження; загальнонаукових методів: індуктивного, дедуктивного, аналітичного; статистичних методів. З'ясовано, що ефективність НПА повністю або частково ототожнюється з оптимальністю, правильністю, обґрунтованістю та доцільністю.

Під ефективністю НПА розуміють його погодження із потребами суспільного розвитку та правовою регламентацією оптимальних варіантів поведінки. Ефективність НПА залежить від результативності трьох стадій дії права: норми права, реалізації права, правосвідомості й правової культури. Розкрито Методику оцінювання законодавчої ефективності членів Палати представників США (К. Волдена та А. Вайсмана). Проведено точковий моніторинг ефективності НПА та запропоновано авторську моніторингову технологію системного аналізу НПА. Розроблено прикладні рекомендації щодо впровадження, оптимізації, правового та організаційного закріплення моніторингу НПА.

У підрозділі 4.2 *«Моніторингова система показників оцінювання якості та ефективності нормативно-правових актів»* сформовано систему показників результативності НПА в процесі правового моніторингу. Проведення оцінювання НПА можливе лише за реальної або теоретичної наявності певного еталону. Якщо під якістю НПА розуміють ступінь його досконалості та рівень відповідності критеріям якісного НПА, то категорію

«критерій якості нормативно-правового акта» визначено як показник, на підставі якого проводиться оцінювання якості (досконалості) НПА.

З'ясовано, що до показників якості НПА, зокрема законодавчого акта переважно відносяться: техніко-юридичний; політичний; економічний; управлінський; соціальний.

У підрозділі 4.3 «Моніторинг відповідності проектів нормативно-правових актів чинному законодавству України, державним програмам, стратегіям» актуалізовано питання вироблення пропозицій щодо вдосконалення норм чинного законодавства, а також визначення кількісної інформації. З'ясовано, що необхідність вдосконалення інституту правового моніторингу в Україні зумовлена сучасними викликами для регіональної політики України і посиленням співробітництва між Україною та ЄС в сфері юстиції, свободи та безпеки.

Моніторинг відповідності проектів НПА чинному законодавству України, державним програмам, стратегіям сприяє удосконаленню системи стратегічного планування регіонального розвитку на загальнодержавному та регіональному рівні. Наведено результати моніторингу стану імплементації правових актів ЄС, передбачених Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони (16 вересня 2014 р.) зі строком виконання у 2016 р.

У підрозділі 4.4 «Формування та оприлюднення експертних висновків за результатами правового моніторингу» з'ясовано, що у багатьох державах у Парламенті проводиться постійний моніторинг використання експертних висновків і аналіз законодавства (США, ФРН, Французька Республіка, Республіка Польща). Сформовано авторську модель експертного висновку за результатами правового моніторингу, що охоплює відомості про: найменування органу/суб'єкта законодавчої ініціативи, який розробив проект НПА та/або вніс його на розгляд ВРУ; типові характеристики НПА; ступінь врахування практики нормативного регулювання суспільних відносин; встановлення всіх смислових зв'язків положень проекту акта з нормами, що містяться в інших НПА; аналіз та оцінювання погодження норм НПА з положеннями Конституції, міжнародними нормами і загальновизнаними засадами; визначення ступеня погодження проекту НПА в цілому й окремих його елементів з вимогами юридичної техніки; реалізацію окремої норми права, НПА та правового інституту; прогнозування; формулювання загального висновку та рекомендацій; найменування суб'єкта правового моніторингу.

Розділ 5 «Способи удосконалення правового моніторингу в Україні» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 5.1 «Моніторингове аналітичне узагальнення типових правотворчих помилок та правозастосовної практики» правотворчі помилки зведено до п'яти великих груп: юридико-ідеологічні (концептуальні); юридико-компетенційні; юридико-змістовні; юридико-мовні; юридико-технічні. Знайшли відображення результати здійсненого нами моніторингу правових термінів, яким надається перевага перед юридичними дефініціями

(ч. 2 ст. 785 Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ); ч. 1 ст. 549 ЦКУ; ч. 2 ст. 549 ЦКУ; ч. 3 ст. 549 ЦКУ; ч. 2 ст. 785 ЦКУ); ст.ст. Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПКУ), Кримінального кодексу України (далі – ККУ), Цивільного кодексу України, у яких віднайдено правотворчі помилки (ст. 265 КПКУ; ст. 306 ККУ; ч. 2 ст. 166 КПКУ; ст. 331 ЦКУ; ч. 2 ст. 277 ЦКУ; ч. 1 ст. 338 ЦКУ; ст. 263 КПКУ та інші). Показано правові фікції за галузевою належністю (*цивільне право*: ч. 3. ст. 29 ЦКУ; ч. 2 ст. 43 ЦКУ; ч. 3 ст. 46 ЦКУ; ч. 3 ст. 642 ЦКУ; *кримінальне право*: ч. 3 ст. 88 ККУ; ч. 1 ст. 39 ККУ; *адміністративне право*: ст. 17 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП); *трудове право*: ст. 24 Кодексу Законів про працю України (далі – КЗпПУ); *сімейне право*: ч. 1 ст. 123 Сімейного кодексу України та інші). Подано шляхи використання аналогії законодавства та аналогії права з метою подолання прогалин у законодавстві на прикладі ст. 8 ЦКУ; ч. 7 ст. 9 Кодексу адміністративного судочинства України (за ред. 2005 р.); ч. 4 ст. 3 ККУ; ч. 1 ст. 7 КУпАП. Показано, що несумісними є норми права, які співпоставляються на предмет їх визнання однієї загальною, а другої – спеціальною (ст. 132 КЗпПУ і ст. 134 КЗпПУ).

У підрозділі 5.2 «Впровадження правового моніторингу в систему державного управління» виявлено місце поняття «правовий моніторинг» в системі державного управління. Вживане в державному управлінні та юриспруденції поняття «нагляд» тісно співвідноситься з поняттям «контроль». Набуло поширення й поняття «контрольно-наглядова функція». Розрізняють власне правовий контроль, в ході якого перевіряється законність, доцільність діяльності та нагляд як «звужений контроль», що обмежується тільки перевіркою законності. За допомогою якісного правового моніторингу в системі державного управління відбувається збір фактичних даних в хронологічному порядку, необхідних для подальшого оцінювання впливу державної політики. Показано, що сутність правового моніторингу полягає не в контролі над системою законодавчих актів, а в аналізі законодавства в тісному взаємозв'язку з правозастосовною практикою. З'ясовано, що правовий моніторинг є видом правового контролю і підсилює функцію управління.

У підрозділі 5.3 «Моніторинг результативності прийняття нормативно-правових актів та фінансового забезпечення» узагальнено, проаналізовано й систематизовано наявні підходи до питання моніторингу результативності прийняття НПА та фінансового забезпечення. Виокремлено такі етапи моніторингу результативності НПА: визначення індикаторів результативності дії НПА; визначення загальних та спеціальних джерел інформації для оцінювання результативності дії НПА. Здійснено порівняльний аналіз юридичного та економічного підходів до вивчення права. Обґрунтовано необхідність моніторингу НПА шляхом їх ретельного обліку й фіксації стану реалізації, розробкою та введенням у дію науково обґрунтованого класифікатора НПА, використанням сучасних комп'ютерних технологій для його обробки і постійного узагальнення даних. Розкрито інноваційний напрям

досліджень на стику економіки та юриспруденції – економічний аналіз права (*law and economics*).

У підрозділі 5.4 «Правовий моніторинг із залученням громадських об'єднань, наукових інституцій та інформаційно-аналітичних технологій» сформовано авторську модель взаємодії громадських об'єднань і наукових інституцій у процесі правового моніторингу, яка полягає у тому, що громадські об'єднання вивчають проблеми, збирають та аналізують інформацію, оцінюють правові та соціально-економічні наслідки НПА, а наукові інституції розробляють висновки, готують та представляють рекомендації, оприлюднюють результати, формулюють вимоги щодо впровадження реформ.

Узагальнено прикладні засади залучення громадськості до правового моніторингу шляхом аналізу такої практики Парламентами Республіки Австрія та Королівства Шотландія, республік Західних Балкан, Латвійської Республіки. Виявлено переваги та недоліки сучасних правових інформаційно-пошукових систем («Ліга:Закон», «Ліга:Закон Класик», «Ліга:Закон Юрист», «Законодавство»), офіційного веб-порталу ВРУ та обґрунтовано доцільність формування єдиного державного цифрового інформаційно-аналітичного центру «Правовий моніторинг».

ВИСНОВКИ

У **висновках** дисертації здійснено науково-теоретичне узагальнення й запропоновано нові підходи до розв'язання наукової проблеми, що полягає у розкритті теоретико-прикладних засад правового моніторингу та в розробці рекомендацій для удосконалення процесу оцінювання якості та ефективності НПА. Крізь призму цієї проблематики здійснюється систематизація наукових досягнень, сучасних підходів до питання правового моніторингу, формується комплекс правил, методів та засобів правового моніторингу, виявляються закономірності впливу правового моніторингу на правотворчість та правозастосування. Запропонована теорія правового моніторингу є новою міждисциплінарною парадигмою юридичної науки, яка потребує свого осмислення та подальшого розвитку.

До основних сформульованих узагальнень, висновків та пропозицій належать такі:

1. На сучасному етапі розвитку правової доктрини України відбулася історична деактуалізація трактувань ефективності НПА. Оцінювання якості та ефективності НПА обмірковується як істотний елемент правового моніторингу. На доктринальному рівні правовий моніторинг визначено: механізмом контролю правового регулювання; методом пізнання; юридичною технологією; системою спостережень, контролю, оцінок, прогнозу стану й динаміки правових процесів; збором, аналізом та узагальненням інформації про стан законодавства; системою спостережень з метою аналізу й оцінювання якості НПА, їх ефективності; системою інформаційних спостережень; інформаційно-оцінним інститутом; науково та методично обґрунтованою системою

комплексного оцінювання форм, змісту й реалізації НПА; спеціальною діяльністю державних органів; проблемно-орієнтованою інформаційною системою; систематичною діяльністю органів державної влади; систематичним узагальненням та систематизацією правової інформації; алгоритмом дій щодо визначення пріоритетів, планування, методів збору інформації, перехресної перевірки інформації, звітності, аналізу інформації; систематичною діяльністю суб'єктів правового моніторингу, яка полягає у відстеженні, аналізі та оцінюванні стану НПА та їх застосування.

Правовий моніторинг став досить важливим сегментом у законодавчій практиці багатьох держав. У США, Канаді, Великобританії, ФРН та інших країнах ЄС, РФ, Республіці Казахстан правовому та організаційному закріпленню правового моніторингу притаманні процедурні та організаційні заходи. Механізм правового моніторингу для покращення законодавства зображено у нормативних документах Ради Європи, Ради Безпеки ООН, НАТО, Організації з безпеки і співробітництва в Європі, Співдружності Незалежних Держав, Євразійської економічної спільноти, Асоціації країн Південно-Східної Азії, Ліги Арабських Держав, Організації Американських Держав та інших міжнародних міжурядових організацій.

Літературні джерела за тематикою правового моніторингу поділяються за ознаками: 1) *у залежності від цільового призначення* – рекомендаційні (коментарі, примітки, покажчики), критичні (рецензії, огляди); 2) *за змістом і типом* (наукові: монографії, статті, дисертації; науково-популярні (викладені в белетристичній формі події, факти, коментарі) та навчальні (підручники й посібники), в яких подано науково-довідковий апарат – загальнотеоретичні, галузеві й бібліографічні (персональні); 3) *за часом видання* – поточні й ретроспективні; 4) *за територіальними ознаками* – вітчизняні й закордонні.

2. Недоліком наявних наукових позицій убачається або надто вузька, або глобалізована інтерпретація правового моніторингу та його ролі для підвищення ефективності механізму правового регулювання. Смисловим фундаментом і визначальною ознакою авторської дефініції правового моніторингу є власне оцінювання якості та ефективності НПА. Згідно з нашим визначенням, *правовий моніторинг* – це інноваційний прагматичний метод отримання знання про якість та ефективність НПА; самостійний, спеціальний вид правового контролю, що поєднує інформаційний (демонстраційний), аналітичний, інтерпретаційний, експертний, прогнозний, системний супровід правотворчості й правозастосування.

Критеріями об'єднання різноманітних розумінь правового моніторингу у певні види є: 1) *методологічна сутність та спосіб обґрунтування* (метод пізнання та контролю якості НПА – Д. Елдер, І. Фарман, Д. Шнайдер, І. Шутак); алгоритм дій щодо визначення пріоритетів, планування, методів збору інформації, перехресної перевірки інформації, звітності, аналізу інформації – К. Волден, А. Вайсман, М. Новіцкі, З. Фіалова); 2) *соціально-змістовна природа* (форма оцінювання ефективності механізму правового регулювання; інформаційно-оцінний інститут – А. Артамонов, С. Соломон,

Ю. Тіхоміров, М. Черногор); 3) *приналежність до сфери правової діяльності* (спеціальна діяльність державних органів та інших суб'єктів правового моніторингу – Т. Галієв, Т. Москалькова, В. Черніков; регулярне узагальнення та систематизація правової інформації з метою оцінювання, аналізу, прогнозу стану й динаміки законодавства – Ю. Арзамасов, К. Максвел, Я. Наконечний, В. Негроров); 4) *інструментальне призначення* (засіб вироблення обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення законодавства й правозастосовної практики; канал зворотного зв'язку між НПА та результатами їх дії; система інформаційних спостережень – Н. Луман, Л. Мадер, І. Нестеренко, О. Юлдашев).

3. Основною засадою здійснення наукового пізнання правового моніторингу є *принцип поєднання доктринального і прикладного*, який ґрунтується на обробці практичного матеріалу на емпіричному рівні. Головним методологічним підходом, що об'єднує різні аспекти розгляду проблематики правового моніторингу, є *діяльнісний* (для розкриття залежностей досліджень правового моніторингу від суб'єктів, засобів, форм та умов їх здійснення), який орієнтований на органічну єдність ідеальних і матеріальних чинників, суб'єктивних і об'єктивних складових процесу правового моніторингу.

Завдяки *системному підходу* до вивчення правового моніторингу досягається єдність методологічної інтеграції й диференціації при домінуванні тенденції об'єднання, збирання методологічного комплексу. До системної методології наукового вивчення правового моніторингу належать методи: *загальні логічні* (індукція, синтез, аналогія, аналіз); *узагальнення* (порівняльно-правовий, статистичний аналіз, моделювання тощо); *збирання емпіричної інформації* (моніторинг, спостереження, анкетування, тестування, тощо); *системного дослідження* (системно-структурний підхід, сходження від абстрактного до конкретного). Еволюція поглядів на правовий моніторинг досліджується за допомогою методу *логіко-історичної реконструкції*. За *соціологічним підходом* правовий моніторинг трактується як наділений функціями елемент соціальної системи, а не як феномен. У методології дослідження правового моніторингу можна застосувати ще й феноменологічний підхід.

Класичний науковий метод є основою методології дослідження правового моніторингу, який полягає: 1) у спостереженні та відтворенні явищ або групи явищ; 2) у формулюванні гіпотези для пояснення явищ; 3) використанні гіпотези для передбачення існування інших явищ або результатів нових спостережень; 4) експериментальній перевірці прогнозів. Вивчення правового моніторингу поєднує такі види наукових досліджень: пошуково-описовий, аналітичний та прогностичний. *Порівняльно-правовий метод* корисний для виявлення загальних і специфічних закономірностей функціонування та розвитку правового моніторингу в багатьох державах, де правовому та організаційному закріпленню правового моніторингу притаманні процедурні та організаційні заходи, які унормовано на законодавчому рівні.

Об'єкт і предмет дослідження правового моніторингу виокремлюється за допомогою *багаторівневого підходу*, суть якого полягає в тому, що система «об'єкт» – «предмет» розглядається як єдиний елемент з двома рівнями: об'єкт першого рівня – це «об'єкт» як ціле (процес оцінювання якості та ефективності механізму правового регулювання суспільних відносин), а об'єкт другого рівня – це «предмет» як частина (компонент, властивість тощо) «об'єкта» (правовий моніторинг: теоретичні та прикладні засади).

4. Правовий моніторинг позначається на динаміці права, супроводжує елементи механізму правового регулювання: від формування нормативної бази до забезпечення законності й правопорядку. Головною метою правового моніторингу є підвищити ефективність правотворчої діяльності та функціонування механізму правового регулювання. Згідно з широким підходом до розуміння сутності правового моніторингу його загальним об'єктом на національному рівні виступає правова система країни, усі правові явища у межах кордонів держави, усі елементи механізму правового регулювання, а згідно з вузьким підходом – система НПА.

Ефективність механізму правового регулювання – це властивість процесу реалізації права, а якість є лише необхідною умовою результативної дії права. Соціальний аспект якості НПА пов'язаний зі змістом, а юридичний – з формою. Внутрішнім чинником, що обумовлює ефективність будь-якого НПА, є соціальна цінність, яка характеризує його якість. Ефективність НПА похідна від його соціальної цінності. Чим вища якість НПА, тим він вагоміший для суспільства. Важливе значення має також юридична форма НПА. Ефективність недовершеного за формою НПА буде сумнівною навіть, якщо він точно транслюватиме вимоги суспільного життя. Ось чому якість НПА – це сукупність його властивостей, які стосуються як змісту, так і форми (погодження з волею держави; економічність; стабільність; своєчасне оновлення; повнота; конкретність; демократичність; техніко-юридична досконалість тощо).

5. Конструкція правового моніторингу формується з системного поєднання експертизи й оцінювання ефективності НПА, а також правового прогнозування. Реалізація правового моніторингу являє собою досить складний юридичний феномен, який має свою структуру: *інституційна складова* – суб'єкти, які забезпечують реалізацію функцій правового моніторингу; *технологічний компонент* складається з певних дій та операцій, що відбуваються послідовно, мають свої цикли й етапи, за допомогою яких забезпечується остаточний результат аналізу в системі правового моніторингу; *техніко-юридичний компонент* охоплює юридичні засоби, прийоми, способи та методи оцінювання об'єкта моніторингу, водночас дані про його становище, активність та можливості.

В теоретичному аспекті, правовий моніторинг допомагає окреслити ідентичний спосіб сучасного когнітивного процесу, а сферою його застосування є наука, навчальний процес та практика. У складі системних і глобальних досліджень моніторинг здійснює складні пізнавальні у своїй основі

функції. Прикладне значення правового моніторингу полягає в розв'язанні практичних завдань, пов'язаних із організацією дослідного процесу у сфері права й відстеження його динаміки, результатом чого є знання. Згідно з сучасними трактуваннями, правовий моніторинг як метод раціонального пізнання є рушійною силою аналітичного та критичного сприйняття НПА. Правовий моніторинг мотивований не просто зображенням процесу, а розрахунком на отримання результату. На відміну від статистики та соціологічних опитувань, моніторинг спрямований на виявлення нових можливостей, забезпечення необхідних умов і стратегій їх реалізації. Моніторинг застосовується як один із методів правового контролю (нагляду), а також як його технологія.

6. Предмет правового моніторингу становить виявлення: 1) непогодження, прогалин та колізій у НПА, надлишковості чи недостатності правового регулювання суспільних відносин, зміни чи скасування застарілих норм, повторення норм права; 2) аналіз застосування норм права та норм декларативного характеру, визнання НПА такими, що втратили чинність, розробка нових проектів НПА, окремі порушення законодавчої практики та юридичної техніки, помилки редакційного характеру, неавтентичність тексту тощо. Об'єкти правового моніторингу визначаються його завданнями – встановлення інформації про: НПА та його структурні частини; окремі статті НПА; комплекс НПА, за допомогою яких здійснюється правове регулювання певної сфери суспільних відносин; відносини, пов'язані з реалізацією НПА.

Універсальність об'єктів правового моніторингу зумовлює розмаїття суб'єктів, причетних до його проведення. Коло таких суб'єктів сьогодні у правовій системі України нормативно не визначено, що дає можливість їх широкого доктринального бачення. Диференціювання суб'єктів моніторингу здійснюється залежно від їх «моніторингових повноважень» та юридичної значущості результатів моніторингу: 1) всі органи державної влади, наділені правом створювати НПА чи вносити до них зміни; 2) суб'єкти, спеціально уповноважені для проведення моніторингу; 3) приватний сектор (недержавні формування: об'єднання громадян, правосвідомі громадяни). Суб'єктом офіційного моніторингу на внутрішньодержавному та міжнародному рівні є держава.

7. В залежності від стадії механізму правового регулювання, правовий моніторинг розподіляється на моніторинг нормотворчості, правовідносин і правореалізації. Широке коло об'єктів визначає види правового моніторингу: загальний; галузевий; точковий. За критерієм тривалості правовий моніторинг поділяють на: постійний; тимчасовий; оперативний. У сфері правового регулювання відзначено моніторинг: суспільних відносин; правового поля; правового простору; правозастосовної практики; реалізації права законодавчої ініціативи; формалізованої правотворчості; муніципальної правотворчості; корпоративний моніторинг; моніторинг договірних зобов'язань держав-членів Ради Європи; моніторинг виконання рішень Європейського суду з прав людини тощо. Правовий моніторинг виконує такі функції: аналітичну, контрольну,

прогностичну, планування діяльності, спостереження, інноваційну, оптимізаційну, прогнозування, інформаційну, систематизаційну, критеріалізаційну, оціночно-стимулюючу. Функціональні елементи правового моніторингу спрямовані на відстеження та аналіз правової інформації, необхідної для оптимізації системи НПА.

8. *Техніка правового моніторингу* – це комплекс правил, методів та засобів здійснення послідовних операцій органами державної влади, місцевого самоврядування, інститутами громадянського суспільства, науковими спільнотами з метою контролю, аналізу, узагальнення, оцінювання якості й ефективності НПА та практики їх застосування, оформлення, оприлюднення та реалізації результатів моніторингу. *Технологія правового моніторингу* – це комплекс послідовних логічно взаємопов'язаних операцій з контролю, аналізу, узагальнення, оцінювання якості й ефективності НПА та практики їх застосування, прогнозування напрямків розвитку правотворчості з метою правового регулювання суспільних відносин.

До конструкції моніторингової технології системного аналізу НПА належать такі елементи: *структурний* (макроструктурний, мікроструктурний), *функціональний* (зовнішній, внутрішній), *факторний* (макрофакторний, мікрофакторний), *генетичний* (макроаналіз, мікроаналіз) та *часовий* (прогностичний, історичний) аналіз. Певні види діяльності з аналізу НПА обмежуються її окремими різновидами. До етапів правового моніторингу належать: підготовчий; збору інформації; моніторингової експертизи НПА; оцінювання ефективності дії НПА; прогнозування потреби у правовому регулюванні; кінцева стадія.

9. Основоположними засадами здійснення експертизи у процесі правового моніторингу є: законність; гласність; обов'язковість; дотримання прав і свобод людини, громадянина та юридичної особи; компетентність та незалежність експерта; об'єктивність; відповідальність. Серед найважливіших методів правового моніторингу виокремлено спостереження, аналіз, синтез і оцінювання соціологічної інформації, яка ґрунтується на результатах соціологічних досліджень, ілюструє громадську думку, рівень правової свідомості та культури.

Моніторингове дослідження НПА являє собою послідовну реалізацію наступних етапів: 1) розробка програми дослідження (підготовчий етап); 2) збір первинної соціально-правової інформації; 3) обробка отриманих даних; 4) аналіз та узагальнення отриманої інформації; 5) підготовка звіту про результати дослідження. До цільних юридичних засобів та елементів системи правового моніторингу належать: моніторингова експертиза НПА з її методами та інструментарієм, у тому числі експертиза концепцій НПА та експертиза проектів НПА; соціологічні дослідження в правовому моніторингу; прогнозування розвитку законодавства та ефективності його застосування; моніторингове оцінювання ефективності НПА, у тому числі: моніторинг відповідності проектів НПА чинному законодавству України, державним

програмам, стратегіям; моніторинг реальності виконання норм права, їх фінансового забезпечення; моніторинг результативності прийняття НПА.

10. Поняття «моніторинг» ширше за обсягом, ніж «експертиза». Експертні дослідження здійснюються на одному з етапів моніторингу НПА. Спираючись на логічний аналіз терміна «концепція нормативно-правового акта» та змісту цього поняття, концепцію закону трактовано як задум законодавця. Такий задум містить мету закону, а також обґрунтовані способи досягнення цієї мети. Ціль закону – вирішення відповідних суспільно-важливих питань. Способами реалізації цілі є відповідні законодавчі рішення: встановлення заборон, прав, обов'язків, затвердження бюджетних витрат, установа державних інститутів тощо.

Правовий моніторинг та експертиза НПА є різними формами наукового супроводу. Правовий моніторинг відіграє роль «каналу зворотного зв'язку» між правотворчістю та юридичною практикою, а експертиза спрямована на аналіз регулятивних якостей, форми і змісту конкретного НПА або його проекту. Предметом експертизи в процесі правового моніторингу є проект НПА в єдності його тексту, структури й форми. Концепція НПА – це документ, в якому чітко визначені: основна ідея, мета та предмет правового регулювання; коло осіб, на яких поширюється дія проекту НПА; місце майбутнього НПА в системі чинного законодавства; значення, яке буде мати НПА для правової системи; загальна характеристика та оцінювання стану правового регулювання, наявних недоліків упорядкування суспільних відносин за допомогою юридичних засобів та способи усунення дефектів; соціально-економічні, політичні, юридичні та інші наслідки реалізації майбутнього НПА.

11. Системне поєднання експертизи та моніторингу НПА створює передумови для підвищення якості та ефективності НПА. Правова експертиза є способом протидії корупції та викорінення корупційних проявів під час проектування норм права центральними органами виконавчої влади. За результатами проведення моніторингу НПА експерти формують відповіді на питання, необхідні для експертного висновку щодо проекту НПА. У результаті порівняння антикорупційної експертизи з іншими видами експертиз НПА показано, що антикорупційна експертиза доповнює великий перелік експертиз у нормотворчому та правозастосовному процесах та є різновидом правової експертизи законодавства. Антикорупційна експертиза має найбільшу кількість схожих рис з правовою експертизою, ніж будь-яка інша експертиза НПА або його проекту.

Результати правової експертизи можуть збігатися з результатами антикорупційної експертизи. До прикладу, в частині виявлення правової колізії. Корупція також може виникати як через прогалини в законодавстві, так і внаслідок ускладнених норм права, які важко застосовувати на практиці. Недоліки техніко-юридичного характеру сприяють вчиненню корупційних правопорушень. До переліку корупціогенних інструментів можна зарахувати ще й невідповідність у визначенні прав, функціональних обов'язків органів державної влади та місцевого самоврядування, відсутність у проектах НПА,

якими регулюється реалізація суб'єктивних прав та виконання юридичних обов'язків фізичними та юридичними особами, адміністративних процедур або наявність у проекті НПА нечіткостей встановленої адміністративної процедури, що здатні створити умови для здійснення корупційних дій або виникнення корупційних відносин.

12. Прогнозування в загальнотеоретичному розумінні є процесом наукового передбачення, який характеризується специфічними ознаками й сконструйований на основі знання закономірностей розвитку природи, суспільства, мислення. Правове прогнозування взаємопов'язане з функцією проектування, програмування та планування. Правовому прогнозуванню властива низка функцій: гносеологічна (пізнавальна); теоретична; практична; спрямовуюча; запобігання. Техніка правового прогнозування – складова правового моніторингу, система професійних юридичних правил, засобів, прийомів і методів планування прогностичної діяльності, отримання необхідної інформації, її фіксації, узагальнення, аналізу та оцінювання, оформлення та оприлюднення, а також реалізації її результатів. Дії та операції в техніці правового прогнозування розподіляються на: пізнавальні; аналітичні; організаційно-комунікативні, які розмежовуються на власне комунікативні, організовані дії та операції з планування прогностичної діяльності, її координації та методичного супроводу.

Наявні такі етапи правового прогнозування: вихідний, підготовчий, робочий, верифікаційний, етап застосування шуканого результату прогнозування в правотворчості та правозастосуванні, композиційно-синтезуючий і науково-абстрактний етапи. Перспективне прогнозування полягає у перенесенні в майбутнє напрямів розвитку об'єкта дослідження. Правове прогнозування, на відміну від перспективного прогнозування, пов'язане із вибором оптимального варіанта ймовірного прогресу явищ згідно із заздалегідь сформованими критеріями. За такої умови правовий прогноз здійснюється на основі загальних відомостей про нахил розширення об'єкта дослідження. Саме перспективний прогноз забезпечує такою інформацією.

13. Теорія моніторингу якості та ефективності НПА характеризується наявністю таких елементів: комплексу загальних правил, методів і засобів оцінювання якості та ефективності НПА; прогнозування напрямків розвитку правотворчості з метою юридичного регулювання суспільних відносин; логічного та юридико-технічного апарату для формування моніторингових висновків; концептуальної схеми вдосконалення організаційно-правових механізмів правового моніторингу. Метою правового моніторингу є вдосконалення правової системи, застосування міжнародних і регіональних стандартів.

Моніторинг реалізації принципу верховенства права доцільно здійснювати за критеріями: законності; юридичної визначеності; заборони свавілля; доступу до правосуддя; захисту прав людини; недискримінації та рівності перед законом. Результати правового моніторингу використовуються з метою з'ясування міри погодження правової системи з соціальним

очікуванням. Це важливо як для всієї системи законодавства та його окремих напрямків, так і для правозастосовної діяльності: отримання та використання експертних оцінок на основі результатів аналізу на етапі вироблення прогнозу розвитку законодавства, поліпшення результатів правозастосування в управлінні та юрисдикційних системах держави. Критеріями моніторингового оцінювання НПА є: *дієвість* (точні причинно-наслідкові зв'язки; результати спостереження за поведінкою цільової групи населення; нормативна модель: відносини та норми поведінки); *якість та ефективність* (мета та цілі НПА; ступінь досягнення поставленої мети); *доцільність* (фінансові витрати, психологічні та емоційні наслідки; ступінь досягнення реалізації цілей; думка цільової групи населення).

14. Загальні параметри оцінювання ефективності реалізації НПА визначаються на етапі планування правового моніторингу. Показники уточнюються в результаті проведення правового моніторингу стосовно до сутності конкретних суспільних відносин, які виступають об'єктом нормативного регулювання. Крім того, оцінювання ефективності правової дії НПА має здійснюватися за низкою галузевих показників, які ілюструють специфіку нормотворчої та правозастосовної діяльності в оцінюваній сфері (моніторинг, що виконується під час офіційного тлумачення норм права державними органами та посадовими особами на етапі правозастосування).

Правові параметри результативності обумовлені історичним аспектом, тимчасовим простором, розвитком суспільних відносин у співвідношенні з вимірюванням правової дійсності, економічним розвитком, умовами механізму правового регулювання. До системи показників результативності НПА у процесі правового моніторингу належать: рівень правосвідомості й правової культури суб'єктів права, на яких спрямована дія НПА; техніко-юридична якість НПА; конкретизація цілі НПА; співвідношення цілі й досягнутого результату; забезпечення реалізації соціальних інтересів; співвідношення соціального змісту та обрання відповідної до змісту юридичної форми НПА; фінансові (аналіз витрат та вигод (*cost and benefit analysis*)), матеріальні та людські ресурси; взаємодія парламенту та уряду в здійсненні нормотворчої діяльності; інформаційне забезпечення суб'єктів реалізації права; рівень реалізації права.

Основними перешкодами для результативного виконання НПА є: незаконна чи недбала дія з боку органів державної влади; низька якість НПА. Необхідно ще до ухвалення НПА оцінювати його на предмет можливості практичної реалізації, а після ухвалення – на предмет можливості застосування та чи його застосовано в дієвий спосіб. Оцінювання НПА за критерієм верховенства права варто здійснювати *ex ante* та *ex post*.

15.3 метою моніторингу відповідності проектів НПА чинному законодавству України, державним програмам, стратегіям доцільно поєднати метод адекватності (*congruence method*) і відстеження процесу (*process-tracing*). Поєднання зазначених методів допоможе уникнути ускладнень під час сполучення інформації про якість та ефективність НПА з кількісною

інформацією про їх наслідки. Найважливішими критеріями оцінювання ефективності виступають: погодження проекту НПА з чинним законодавством, державними програмами, стратегіями; актуальність НПА; реальність виконання норм права, в тому числі їх фінансове забезпечення; результативність прийняття НПА (соціально-економічний ефект, зміни в регульованих суспільних відносинах, досягнення нормативно встановлених цілей).

Обґрунтовано необхідність виявлення дефектів НПА, аналізу практики застосування та формування рекомендацій для його вдосконалення. Під час визначення кількісного показника за підсумками правового моніторингу доцільно вказати кількість НПА за такими параметрами: кількість чинних НПА; кількість НПА, які суперечать законодавству та потребують погодження; НПА, які неефективно реалізуються в правозастосовній практиці, потребують внесення змін і доповнень, визнання такими, що втратили чинність; застарілі НПА, які необхідно погодити з чинним законодавством; погоджені з чинним законодавством НПА, які суперечили законодавству.

16. Моніторинговий висновок слід відрізнити від іншого документа з такою ж назвою, що не потребує проведення досліджень, однак передбачений певною процедурою. До прикладу, висновок Головного науково-експертного управління апарату Верховної Ради України та висновок головного Комітету щодо певного законопроекту. З метою вироблення однакових підходів до підготовки висновків щодо проектів НПА експертам рекомендовано орієнтуватися на низку питань. У висновку дуже чітко розкривається аргументована позиція стосовно до: загальної концепції НПА; необхідності й своєчасності прийняття НПА; зв'язку проекту НПА із загальною системою чинного законодавства; необхідності нормативного врегулювання певної ситуації (проблеми); обґрунтованості конкретних правових рішень з урахуванням тенденцій та перспектив.

Поняття *«результативність»* тісно пов'язане з такими поняттями як: ефективність, оптимальність, правильність, обґрунтованість або доцільність. Результативність прийняття НПА розуміють як певні позитивні наслідки впливу норм права на суспільні відносини, що є найважливішим показником соціальної корисності й необхідності НПА. Сумісність НПА з поглядами зацікавлених груп населення та з настроєм громадської думки є однією з умов їх ефективності.

17. Завдання з організації моніторингу ефективності чинного законодавства України та прогнозування наслідків його застосування покладено на Інститут законодавства Верховної Ради України. Втім, зазначений вид діяльності не унормовано на законодавчому рівні. У зв'язку з цим, в Україні моніторингове оцінювання якості та ефективності НПА має лише рекомендаційний характер. Чинне законодавство України та його зміни є постійним предметом критики. Правовий моніторинг – метод, за допомогою якого перевіряється якість та ефективність механізму правового регулювання, виявляються правотворчі помилки відповідного нормативно-правового

матеріалу, здійснюється прогнозування та діагностування «больових точок» правової системи й своєчасна реакція.

Правотворчі помилки зведено до п'яти великих груп: 1) юридико-ідеологічні (концептуальні); 2) юридико-компетенційні; 3) юридико-змістовні; 4) юридико-мовні; 5) юридико-технічні. До низки причин, які понижують ефективність судової правозастосовної діяльності зараховано: фактори, обумовлені самим правом (прогалини в праві, можливість прийняття на основі однієї норми права декількох різних рішень); фактори, що закорінені в суб'єктивній стороні правосуддя (знання норм права, колізії, освітній рівень, професійні упередження тощо); фактори, що походять із правозастосовного процесу (обмеження можливості отримання інформації щодо обставин справи, неправильне застосування методів тлумачення норм права тощо); фактори, що впливають з організаційної діяльності судових органів.

18. Забезпечити якість законодавства та оцінювання результативності дії НПА є важливим завданням органів державної влади та місцевого самоврядування України. Правовий моніторинг є видом контрольної діяльності та співвідноситься з контролем і наглядом. Об'єктом спеціального систематичного спостереження (відстеження) й аналізу в процесі правового моніторингу є якість та активність діяльності суб'єктів нормотворення, її нормативне регулювання. Бувши видом правового контролю, моніторинг підсилює функцію управління, а це є вагомим аргументом для закріплення та системного упровадження правового моніторингу як обов'язкової діяльності державних структур і важливої форми взаємодії органів державної влади та громадського сектору.

Контроль є правовою формою здійснюваних функцій держави, через те, що нормативна формалізація контрольних дій завжди супроводжує управління й нормотворчість. А це призводить до розробки та прийняття адміністративних регламентів. Органи державної влади та їх посадові особи є суб'єктами правового моніторингу, які мають повноваження щодо здійснення державного контролю за станом законодавства. До організаційних заходів, спрямованих на впорядкування правового моніторингу й забезпечення його ефективного проведення, зараховано: створення спеціальних органів або підрозділів для здійснення правового моніторингу; забезпечення взаємодії суб'єктів та учасників правового моніторингу в ході його проведення; забезпечення необхідного й достатнього організаційного супроводу діяльності суб'єктів та учасників правового моніторингу; створення спеціалізованих суб'єктів правового моніторингу.

19. Методологія оцінювання результативності дії НПА побудована на використанні загальних критеріїв (*дієвості; ефективності; доцільності; забезпечення соціальних інтересів*) і спеціальних показників, що відтворюють параметри реалізації НПА. Оцінювання результативності НПА охоплює: встановлення й аналіз питання, яке слід врегулювати законодавчою дією (конкретизація цілей законодавства); експертизу правових засобів, які необхідно застосувати для врегулювання питання; застосування норм права;

ретроспективне оцінювання; погодження НПА з результатами ретроспективного оцінювання; проектування нормативного змісту; введення в дію. Способами організації правового моніторингу є: *централізований, децентралізований і змішаний*. Відповідно до централізованого способу ефективність національного законодавства досліджує спеціальний уповноважений орган або організація (до прикладу, Інститут моніторингу чинного законодавства при Президентові Республіки Узбекистан).

Децентралізований спосіб організації правового моніторингу полягає у тому, що коло суб'єктів здійснення правового моніторингу не обмежене та охоплює спеціалізовані дослідницькі наукові центри, міністерства та інші зацікавлені організації. Приміром, Інститут з вивчення проблем правової держави у Вільному університеті (м. Берлін). Змішаний спосіб організації правового моніторингу полягає в оцінюванні ефективності дії норм права урядовою комісією (Королівство Швеція) або профільною комісією (Італійська Республіка). Метою зазначених органів є вивчити потребу в подальшому реформуванні прийнятого законодавства. Крім того, вказані органи мають право проводити з власної ініціативи, а також за дорученням урядових структур розслідування щодо застосування та ефективності НПА.

20. В Україні підвищення ефективності проведення правового моніторингу щодо якості прийнятих і чинних НПА разом із їхньою реалізацією уможлиблюється лише за взаємодії держави та інститутів громадянського суспільства. До прикладних рекомендацій щодо регламентації, юридичного та організаційного закріплення правового моніторингу з метою його оптимізації належать:

1) Визначити стандарти правового моніторингу та сформулювати засади нормативного регулювання його організації і проведення на законодавчому рівні, а саме: розробкою проекту та прийняттям Закону України «Про правовий моніторинг», а також прийняттям підзаконних НПА з метою конкретизації процедурних питань, зокрема Постановою КМУ, відповідно до Закону України «Про правовий моніторинг». Затвердити Порядок проведення правового моніторингу проектів НПА та доручити Міністерству юстиції України забезпечити проведення правового моніторингу у строки, визначені Порядком, а також розробити та затвердити методологію проведення правового моніторингу.

2) Утворити на основі Міністерства юстиції України та Інституту законодавства Верховної Ради України інформаційно-координаційний орган – єдиний Центр правового моніторингу в Україні; розробити методику оцінювання законотворчої ефективності парламентаріїв; створити та упровадити електронну форму правового моніторингу з метою економічної та технічної ефективності інформаційного пошуку, автоматизації його процесу та індексування правової інформації.

3) Доцільно осучаснити та розвинути інформаційно-пошукову мову дескрипторного типу – спеціальний пошуковий лінгвістичний засіб використання ключових слів, дескрипторів. Формалізація правової інформації

необхідна для того, щоб електронна обчислювальна система змогла в автоматизованому режимі вибрати, розпізнати та проаналізувати необхідний для моніторингового оцінювання матеріал.

4) Для оптимізації правового моніторингу необхідно проводити аналітичне узагальнення правозастосовної практики, здійснювати правовий моніторинг у системі державного управління, налагодити механізм моніторингового збору та узагальнення типових правотворчих «помилки», застосовувати експертні висновки та впроваджувати результати правового моніторингу, залучати громадські об'єднання та наукові інституції.

5) Укласти довідник з правового моніторингу, в котрому розміщуватимуться: основні вимоги стосовно його проведення; правила та способи розробки й формулювання НПА; лінгвістичні засоби оформлення НПА; техніка викладу, порядок цитування норм права та визначення повноважень на їх видання; рекомендації щодо здійснення моніторингу якості та ефективності НПА; актуальні поради з приводу вирішення питань, які виникають у практиці нормотворення.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія

1. Онищук І. І. Правовий моніторинг: проблеми методології, теорії та практики: монографія. Івано-Франківськ – Дрогобич: Коло, 2017. 512 с.

Рецензії:

Оніщенко Н. М. Рецензія на монографію Ігоря Ігоровича Онищука «Правовий моніторинг: проблеми методології, теорії та практики». *Публічне право*. 2017. № 4 (28). С. 257–259.

Панов М. І. Рецензія на монографію Ігоря Ігоровича Онищука «Правовий моніторинг: проблеми методології, теорії та практики». *Наше право*. 2017. № 4. С. 205–206.

Рабінович П. М. Рецензія на рукопис монографії Ігоря Ігоровича Онищука «Правовий моніторинг: проблеми методології, теорії та практики». *Международный научный журнал «Верховенство права»*. 2017. № 5. С. 179–180.

Статті у фахових вітчизняних наукових виданнях

2. Онищук І. І. Термінологія та законодавчі дефініції у нормативно-правових актах. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. 2012. № 6. С. 153–160.

3. Онищук І. І. Правовий моніторинг – інструмент забезпечення ефективного функціонування правової системи. *Науково-інформаційний вісник*

Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. 2013. Вип. 8. С. 72–80.

4. Онищук І. І. Поняття і види правового моніторингу. *Університетські наукові записки. Часопис Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького.* 2013. № 8. С. 147–154.

5. Онищук І. І., Шутак І. Д. Юридична техніка конструювання норми права. *Вісник академії прокуратури України.* 2013. № 2. С. 39–44.

6. Онищук І. І. Технологічний алгоритм правового моніторингу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки».* 2014. Вип. 2. Том. 1. С. 108–113.

7. Онищук І. І. Концептуальні основи впровадження правового моніторингу в діяльність органів державної влади. *Університетські наукові записки.* 2014. № 1(49). С. 246–253.

8. Онищук І. І. Правова експертиза проектів нормативно-правових актів як передумова створення та впровадження системи правового моніторингу в Україні. *Університетські наукові записки. Часопис Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького.* 2014. № 9. С. 107–115.

9. Онищук І. І. Принципи, методи та етапи здійснення моніторингової експертизи нормативно-правових актів. *Наше право.* № 8, 2014. С. 25–31.

10. Онищук І. І. Моніторинг відповідності нормативно-правових актів чинному законодавству України, державним програмам, стратегіям. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України.* 2014. № 5. С. 9–14.

11. Онищук І. І. Моніторингова експертиза концепцій нормативно-правових актів. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України.* 2014. № 6. С. 4–10.

12. Онищук І. І. Моніторинг реалізації норм права та їх фінансового забезпечення. *Європейські перспективи.* 2014. № 8. С. 54–59.

13. Онищук І. І. Техніка правового моніторингу в Україні: об'єкти та суб'єкти. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького.* 2014. № 10. С. 69–76.

14. Онищук І. І. Моніторингова експертиза нормативно-правових актів на наявність корупціогенних чинників: міжнародний досвід. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України.* 2014. № 3. С. 72–81. URL: <http://www.chasopysnapu.gov.ua/chasopys/ua/pdf/3-015/onischuk.pdf>

15. Онищук І. І. Правовий моніторинг із залученням громадських об'єднань та наукових інституцій. *Вісник національного університету «Львівська політехніка».* Юридичні науки. № 801, 2014. С. 139–146.

16. Онищук І. І. Моніторингова експертиза проектів нормативно-правових актів. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України.* 2014. № 4. С. 122–133. URL: <http://www.chasopysnapu.gov.ua/chasopys/ua/pdf/4-2015/onischuk.pdf>

17. Онищук І. І. Правовий моніторинг: техніка прогнозування. *Право і громадянське суспільство.* 2014. № 3. С. 39–49.

18. Онищук І. І. Законопроект про реституцію майна церкви (релігійних організацій), націоналізованого радянським режимом – вимога часу чи шлях до відновлення історичної справедливості? *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2015. № 1. С. 19–23.

19. Онищук І. І. Логіка юридичного конструювання. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. 2015. № 11. С. 38–44.

20. Онищук І. І. Теоретична й прикладна сутність функцій правового моніторингу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія право*. 2015. Вип. 32. Т. 1. С. 64–67.

21. Онищук І. І. Дослідження правового моніторингу: понятійно-категоріальний апарат. *Вісник Національної академії правових наук України: зб. наук. пр. / редкол.: В. Я. Тацій та ін. Харків: Право*, 2015. № 1 (80). С. 72–81.

22. Онищук І. І. Техніка моніторингового збору та узагальнення типових правотворчих помилок. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Право*. 2015. № 1151. Вип. № 19. С. 33–37.

23. Онищук І. І. Сутність правового моніторингу в механізмі правового регулювання. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. 2015. № 12. С. 54–61.

24. Онищук І. І. Правовий моніторинг: методи соціологічного дослідження. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 9. С. 33–40.

25. Онищук І. І. Методологія й техніка дослідження правового моніторингу. *Вісник національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2015. № 813. С. 144–151.

26. Онищук І. І. Стан дослідження питань правового моніторингу. *Вісник Львівського університету, серія юридична*. 2015. Вип. 61. С. 50–56.

27. Онищук І. І. Система показателів оцінки ефективності нормативно-правових актів в процесі правового моніторингу. *Наше право*. 2015. № 6. С. 17–25.

28. Онищук І. І. Теоретичні та прикладні засади моніторингу правозастосування. *Вісник національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2016. № 836. С. 161–167.

29. Онищук І. І. Методологічні принципи моніторингу нормативно-правових актів. *Вісник Львівського університету, серія юридична*. 2016. Вип. 63. С. 10–17.

30. Онищук І. І. Правовий моніторинг із використанням цифрових технологій: інноваційний підхід. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія право*. 2016. № 1(13). С. 15–21.

31. Онищук І. І. Вдосконалення нормативно-правового регулювання моніторингу якості та ефективності нормативно-правових актів в Україні. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2017. № 1. С. 7–12.

Наукові статті у зарубіжних наукових виданнях

32. Онищук И. И. Использование результатов правового мониторинга в парламентской деятельности: международный опыт демократизации правотворчества. *Юридическая техника. Демократизация правотворчества: доктрина, практика, техника*. Нижний Новгород: Нижегородская академия МВД России. 2014. № 8. С. 548–552.

33. Онищук И. И. Теоретические и прикладные основы мониторинга результативности принятия нормативно-правовых актов в Украине. *Вестник академии финансовой полиции*. 2014. № 4 (28). С. 126–133.

34. Онищук И. И. Участие институтов гражданского общества в правовом мониторинге как средство минимизации коррупциогенных факторов. *Мир политики и социологии*. 2015. № 1. С. 76–85.

35. Онищук И. И. Мониторинг использования экспертных заключений в рамках юридической экспертизы законопроектов. *Юридическая техника. Стратегия, тактика, техника законотворчества (взаимосвязь, инновационные достижения, ошибки)*. Нижний Новгород: Нижегородская академия МВД России. 2015. № 9. С. 521–526.

36. Онищук И. И. Техника правового мониторинга: международный опыт. *Legea și viața*. Decembrie 2015. S. 47–51.

37. Онищук И. И. Технично-технологический взгляд на правовой мониторинг в Украине. URL: <http://www.zakon.kz/4781145-tekhniko-tekhnologicheskijj-vzgljad-na.html>

38. Онищук И. И. Информационная функция правового мониторинга. *Russian Journal of Legal Studies*. 2016. Vol. 6. С. 90–96.

39. Онищук И. И. Мониторинговое оценивание эффективности взаимодействия Верховной Рады и Кабинета Министров Украины в законотворческом процессе. *Сацьяльна-эканамічнія і правовя даследаванні*. 2016. № 3. С. 33–41.

40. Онищук И. И. Системный подход к мониторингу нормативных правовых актов в Украине. *Журнал Белорусского государственного университета. Право*. 2017. № 2. С. 8–11.

41. Onyshchuk I. Legal monitoring in parliamentary activity: the international experience. *Sintesi dialettica*. 02.07.2015. P. 2. URL: http://www.sintesidialettica.it/leggi_articolo.php?AUTH=237&ID=527

42. Onyshchuk I. Scientific approach to legal monitoring in Ukraine. *Baltic journal of law*. 2016. № 2/3 (41–42). P. 37–44.

43. Onyshchuk I. I. Theoretical and Practical Aspects of Human Rights Monitoring. *Russian Journal of Comparative Law*. 2017. 4 (1). P. 48–53.

Опубліковані праці апробаційного характеру

44. Онищук І. І. До проблеми співвідношення норми права та статті закону. *Правове регулювання суспільства та проблем теорії держави і права*: матер. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Івано-Франківськ, листопад-грудень 2012 р.). Івано-Франківськ: Лабор. акад. досл. правового регул. та юрид. техніки. 2012. С. 8–10.

45. Онищук І. І. Норма права як первинний елемент системи права. *Особливості формування законодавства України на сучасному етапі державотворення*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 14 березня 2013 р.). Івано-Франківськ: Івано-Франківський університет права імені Короля Данила Галицького. 2013. С. 48–50.

46. Онищук І. І. Правовий моніторинг як інструмент сприяння розвитку догматичних концепцій і теорії права. *20-річчя Нац. акад. прав. наук України та обговорення п'ятитомної монографії «Правова доктрина України»*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20–21 листопада 2013 р.). Харків. С. 158–161.

47. Онищук І. І. Моніторинг як вид правового контролю в системі державного управління. *Координати управління*: збірн. наук. праць за ред. проф. Д. І. Дзвінчука. Вип. 4. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2013. С. 274–277.

48. Онищук І. І. Принципи визначення критеріїв ефективності законодавства та правозастосування в сфері підприємницької діяльності. *Наука та освіта XXI століття*: матер. звітн. виклад. та студ. наук.-практ. конф. у 2-х ч. (м. Івано-Франківськ, 30 квітня 2013 р.). Івано-Франківськ: Редакц.-видав. відділ Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. 2013. ч. 1. (Пленарне засідання, Секція 1–3). С. 86–89.

49. Онищук І. І. Церква – інститут громадянського суспільства. *Християнство як світоглядна основа формування та розвитку української держави і права*: матер. кругл. столу присв. 1025 річч. хрещення України-Руси (м. Івано-Франківськ, 10 жовтня 2013 р.). Івано-Франківськ, 2013. С. 31–44.

50. Онищук І. І. Парадигма правового моніторингу. *Правове регулювання суспільства та проблем юридичної техніки*: матер. наук.-практ. інтернет-конференції (м. Івано-Франківськ, листопад-грудень 2013 р.). Івано-Франківськ: Лабор. акад. досл. правового регул. та юрид. техніки, 2013. С. 7–11.

51. Онищук И. И. Правовой мониторинг как разновидность юридической технологии. *Модернизация правоохранительных органов Казахстана: ключевые проблемы и решения*: матер. науч.-практ. конф. (г. Астана, 17 мая 2013 г.). Астана: ТОО «КазГЮУ Консалтинг, 2013. С. 112–116.

52. Онищук І. І. Участь церкви у правовому моніторингу з метою захисту релігійно-культурної власності. *Особливості формування законодавства України: філософсько-правові, історичні та прикладні аспекти*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 6 березня 2014 р.). Івано-Франківськ: Івано-Франківський університет права імені Короля Данила Галицького, 2014. С. 95–99.

53. Онищук И. И. Соотношение техники правового мониторинга и правового компромисса. *Компромисс в праве: теория, практика, техника*: сборн. стат. по матер. Междунар. науч.-практ. конф. (г. Нижний Новгород, 29–30 мая 2014 г.): в 2 т. / под общ. ред. В. А. Толстика, В. М. Баранова и А. В. Парфенова. Нижний Новгород: Нижегородская академия МВД России, 2014. Т. 2. С. 138–145.

54. Онищук І. І. Юридична техніка: методика моніторингової експертизи нормативно-правових актів. *Актуальні проблеми становлення та розвитку держави і права України*: матер. Міжвуз. наук. семін. (м. Івано-Франківськ, 9–10 жовтня 2014 р.). Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, 2014. С. 102–106.

55. Онищук И. И. Взаимодействие органов государственной власти и институтов гражданского общества в процессе правового мониторинга. *Проблемы правового обеспечения безопасности личности, общества и государства*: сборник статей по материалам Междунар. науч.-практ. конф. / коллектив авторов; под. ред. С. А. Полякова. (г. Новосибирск, 23–25 октября 2014 г.). Новосибирск: Изд-во НГТУ, 2014. С. 19–25.

56. Онищук І. І. Концептуальні підходи до розуміння поняття техніки юридичного письма. Поняття та категорії юридичної науки: матер. V міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 18 листопада 2014 р.) / за заг. ред. Н. М. Пархоменко, М. М. Шумила. Київ: Ніка-Центр, 2014. С. 336–340.

57. Онищук І. І. Техніка правового прогнозування в сфері державного управління. *Політико-правові та організаційні аспекти розвитку державного управління в Україні*: матер. VIII Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 27 листоп. 2014 р.) / за наук. ред. Т. М. Литвиненко, В. Я. Малиновського. Луцьк: СПД Гадяк Ж. В., 2014. 31–33.

58. Онищук І. І. Моніторинг динаміки законодавства та практики його застосування. *Правове регулювання суспільства та проблем юридичної техніки*: матер. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Івано-Франківськ, листопад–грудень 2014 р.) – Івано-Франківськ: Лабор. акад. досл. правового регул. та юрид. техніки, 2014. С. 12–18.

59. Онищук І. І. Аналіз правового моніторингу в рамках функціоналістичної парадигми та прагматизму. *Особливості формування законодавства України: філософсько-правові, історичні та прикладні аспекти*: матер. II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 27 березня 2015 р.). Івано-Франківськ: Івано-Франківський університет права імені Короля Данила Галицького, 2015. С. 154–156.

60. Онищук І. І. Моніторинг правової системи як ключовий аспект аналізу в галузі прав людини. *Сутність та значення впливу законодавства на розвиток суспільних відносин*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 13 – 14 березня 2015 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2015. С. 10–13.

61. Онищук І. І. Моніторингова технологія системного аналізу в парламентській діяльності: європейський досвід. *Ukraine – EU. Modern technology, business and law. Part II. «Modern engineering. Sustainable development. Innovations in social work: philosophy, psychology, sociology. Current problems of legal science and practice»*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Kosice, Slovakia, March 30 – April 2, 2015). Чернігів: Чернігівський національний технологічний університет, 2015. С. 304–307.

62. Онищук І. І. Прагматизм як методологічна парадигма правового моніторингу. *Міжнародне та національне законодавство: способи удосконалення*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 3–4 квітня 2015 р.). Дніпропетровськ: Дніпропетровський гуманітарний університет, 2015. С. 22–25.

63. Онищук І. І. Моніторингові напрямки досліджень. *Наука та освіта ХХІ століття*: матер. звітної виклад. та студ. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 7 травня 2015 р.). Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, 2015. С. 41–44.

64. Онищук І. І. Правовий моніторинг: теоретичні та прикладні аспекти. *Юридична техніка: доктринальні основи та проблеми викладання*: тези доп. та повід. учасників наук.-практ. конф. (м. Харків, 30 вересня – 1 жовтня 2015 р.) / за ред. проф. В. В. Комарова та І. Д. Шутака. Харків: Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2015. С. 27–30.

65. Онищук І. І. Система методів правового моніторингу. *Правове регулювання суспільства та проблем юридичної техніки*: матер. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Івано-Франківськ, листопад–грудень 2015 р.). Івано-Франківськ: Лабор. акад. досл. правового регул. та юрид. техніки, 2015. С. 28–33.

66. Онищук І. І. Перспективи впровадження правового моніторингу за допомогою інформаційних систем. *Особливості формування законодавства України: філософсько-правові, історичні та прикладні аспекти*: матер. ІІІ Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 11–12 березня 2016 р.). Івано-Франківськ: Івано-Франківський університет права імені Короля Данила Галицького, 2016. С. 129–132.

67. Онищук І. І. Теоретико-прикладні засади моніторингової експертизи нормативно-правових актів. *Наука та освіта ХХІ століття*: матер. звітної викладацької та студентської наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 7 травня 2016 р.). Івано-Франківськ: Редакц.-видав. відділ Івано-Франківського ун-ту права імені Короля Данила Галицького, 2016. С. 60–64.

68. Онищук І. І. Механізми моніторингу нормотворчості: міжнародний досвід. *Міжрегіональне співробітництво в національному та міжнародному вимірах*: збірн. матер. доп. Міжнар. наук.-практ. конф. до 50-річчя Тернопільського національного економічного університету (м. Тернопіль, 18–19 жовтня 2016 р.). Тернопіль-Збараж: Крок, 2016. С. 200–205.

69. Онищук І. І. Техніко-технологічні аспекти правового моніторингу якості нормативно-правових актів. *Юридична техніка і технологія: теорія та практика застосування*: тези доп. та повід. учасників наук.-практ. конф. (м. Львів, 24–25 листопада 2016 р.) / за заг. ред. І. Д. Шутака. Харків: Право, 2016. С. 110–116.

70. Онищук І. І. Дефініції юридичних термінів: техніко-юридичні аспекти. *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи*: матер. XII Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 30 листопада 2016 р.) / редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. Ч. 1. С. 50–54.

71. Онищук І. І. Проблеми законодавчого врегулювання питань новітніх релігійних рухів в Україні. *Нормативно-правове регулювання діяльності новітніх релігійних рухів і сект: міжнародний досвід та українські перспективи*: збірн. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 30–31 березня 2017 р.). Львів: НВФ «Українські технології», 2017. С. 29–32.

72. Онищук І. І. Системне поєднання правового моніторингу та експертизи як передумова підвищення якості законодавства. *Правоохоронна діяльність: історія, сучасний стан, перспективи розвитку*: матер. наук.-теорет. конф., присвяченої пам'яті видатного науковця О. Ф. Граніна (м. Київ, 23 березня 2017 р.) / редкол.: А. М. Завальний, Н. В. Лазнюк, М. М. Пендюра, Д. О. Тихомиров. Київ: НАВС, 2017. С. 115–117.

73. Онищук І. І. Удосконалення нормативно-правових актів України шляхом розробки та прийняття Закону України «Про правовий моніторинг». *Проблеми формування національної правової системи України та її адаптація до європейського права*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 5–6 травня 2017 р.). Івано-Франківськ: Редакц.-видав. відділ Івано-Франківського ун-ту права імені Короля Данила Галицького, 2017. С. 197–200.

74. Онищук І. І. Моніторинг верховенства права у механізмі правового регулювання правоохоронної та правозахисної діяльності. *Механізм правового регулювання правоохоронної та правозахисної діяльності в умовах формування громадянського суспільства (осінні читання)*: тези доп. та повід. учасн. Всеукр. наук. конф. молодих науковців (27 жовтня 2017 р.) / упор. Г. Я. Савчин. Львів: ЛьвДУВС, 2017. С. 295–297.

75. Онищук І. І. Моніторинг законодавчої ефективності у парламенті: міжнародний досвід. *Проблеми законодавчого регулювання порядку розробки та прийняття нормативно-правових актів*: тези доп. та повідомл. учасн. III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 2–3 листопада 2017 р.) / за заг. ред. І. Д. Шутака. Харків: Право, 2017. С. 19–23.

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

76. Шутак І. Д., Онищук І. І. Юридична техніка: питання доктрини: [підрозд. 3.6]. *Правова доктрина України: У 5 т.* / Нац. акад. прав. наук України;

редкол. В. Я. Тацій та ін. Харків: Право, 2013. Т. 1: Загальнотеоретична та історична юриспруденція. С. 638–691.

77. Шутак І. Д., Онищук І. І. Юридична техніка: навч. посіб. для вищ. навч. закл. Івано-Франківськ: Лабор. акад. досл. правового регул. та юрид. техніки. Дрогобич: Коло, 2013. 496 с.

78. Юридична техніка в схемах і таблицях: курс лекцій / І. Д. Шутак, І. І. Онищук, Л. М. Легін. Івано-Франківськ: Лабор. акад. досл. правового регул. та юрид. техніки. Дрогобич: «Коло», 2016. 234 с.

АНОТАЦІЯ

Онищук І. І. Правовий моніторинг: теоретичні та прикладні засади. – *На правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2018.

Наукову працю присвячено комплексному дослідженню правового моніторингу – інноваційного прагматичного методу отримання знання про якість та ефективність НПА; самостійного, спеціального виду правового контролю, що поєднує інформаційний (демонстраційний), аналітичний, інтерпретаційний, експертний, прогностичний, системний супровід правотворчості й правозастосування. Розкрито організаційну, управлінську, інституційну, функціональну та інструментальну складову сутності правового моніторингу.

Сформовано та запропоновано поняття «техніка правового моніторингу» і «технологія правового моніторингу», виокремлено структурні елементи та встановлено їх співвідношення з поняттям «юридична техніка»; виокремлено складові частини правового моніторингу як системи (експертизу й оцінювання ефективності НПА, а також правове прогнозування) під техніко-технологічним кутом зору.

Розроблено проект Закону України «Про правовий моніторинг» з метою врегулювання організаційної, управлінської, інституційної, функціональної та інструментальної складової моніторингу НПА, а також визначено етапи та процедуру юридичної характеристики НПА і спостереження за їх реалізацією, виокремлено критерії оцінювання якості та ефективності НПА.

Ключові слова: правовий моніторинг, правова система, правове регулювання, механізм правового регулювання, норма права, нормативно-правовий акт, якість та ефективність нормативно-правових актів, правова експертиза, правовий аналіз, правове прогнозування, юридична техніка, техніка й технологія правового моніторингу, інформаційні процеси.

SUMMARY

Onyshchuk I. I. Legal monitoring: theoretical and practical principles. – *On the rights of the manuscript.*

The thesis for a Scientific Degree of Doctor of Sciences (in Law) on the speciality 12.00.01 – Theory and History of State and Law; History of Political and Legal Studies. – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2018.

Scientific work is devoted to the complex analysis of theoretical and practical fundamentals of legal monitoring. Revealed regularities of implementation of the analytical functions of the legal monitoring. A theoretical and legal model of the implementation system of this institute is developed. In the dissertation the scientific positions and the obtained results are developed, which collectively solve the actual scientific problem concerning the disclosure of theoretical and practical principles of legal monitoring and development of recommendations for its improvement.

System analysis of domestic literary sources and normative legal acts on the subject of the study showed that the problems of legal monitoring at this stage, due to the urgency and indirect scientific development, do not have the proper scientific, theoretical and practical justification. By developing legal monitoring from the technical and technological point of view and maximizing the convergence of the empirical and logical level of the cognitive process, it was possible to encompass and interconnect the methods of studying legislation and enforcement practice.

In general, analyzed and systematized existing approaches to the issue of monitoring the evaluation of the effectiveness of normative legal acts. Being an essential element of legal monitoring, evaluation is an important traditional part of legal sociology and methodology. The theoretical construction of the mechanism of implementation of legal monitoring is developed. It is shown that the construction of realization of legal monitoring is a fairly complex legal phenomenon, which has its structure: 1) the institutional component; 2) technological component; 3) technical and legal component. The subjects that implement the functions of legal monitoring are identified and characterized, and the subject of legal monitoring is identified and their relationship with the objects of legal monitoring is established. There are three main ways of organizing legal monitoring: 1) centralized, 2) decentralized and 3) mixed.

The definition of «legal monitoring technique» and «technology of legal monitoring» was determined, their relationship and correlation with «legal technique» as well as the role in the process of assessing the quality and effectiveness of the mechanism of legal regulation of social relations was determined. The legal means, techniques and methods of realization of technology of legal monitoring in the context of legal technique are systematized and considered. The theory of monitoring the quality and effectiveness of regulatory acts and their application practices has been formed. It is shown that legal forecasting is interrelated with the design, programming and planning function.

The draft Law of Ukraine «On Legal Monitoring» was elaborated with the purpose of regulating the organizational, managerial, institutional, functional and instrumental component of the monitoring of normative legal acts, as well as the

stages and procedure of legal characterization of normative legal acts and monitoring of their implementation, the criteria for evaluating the quality and the effectiveness of regulatory acts. The monitoring technology of the system analysis of normative legal acts is developed, which consists of structural (macrostructural and microstructural), functional (external, internal), factor (macro-factor, micro-factor), genetic (macroanalysis, microanalysis) and temporal (prognostic, historical) analysis.

Key words: legal monitoring, legal system, legal regulation, mechanism of legal regulation, norm of law, normative-legal act, quality and efficiency of legal acts, legal expert examination, legal analysis, legal forecasting, legal technique, legal monitoring technique and technology, information processes.

АННОТАЦИЯ

Онищук И. И. Правовой мониторинг: теоретические и прикладные основы. – *На правах рукописи.*

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. – Национальная академия внутренних дел, Киев, 2018.

Научная работа посвящена комплексному исследованию правового мониторинга – инновационного прагматического метода получения знания о качестве и эффективности НПА; самостоятельного, специального вида правового контроля, сочетающего информационное (демонстрационное), аналитическое, интерпретационное, экспертное, прогностическое, систематическое сопровождение правотворчества и правоприменения. Раскрыто организационную, управленческую, институциональную, функциональную и инструментальную составляющую сущности правового мониторинга.

Сформировано и предложено понятие «техника правового мониторинга» и «технология правового мониторинга», выделены структурные элементы и установлено их соотношение с понятием «юридическая техника»; выделены составные части правового мониторинга как системы (экспертизу и оценку эффективности НПА, а также правовое прогнозирование) под технико-технологическим углом зрения.

Разработан проект Закона Украины «О правовом мониторинге» с целью урегулирования организационной, управленческой, институциональной, функциональной и инструментальной составляющей мониторинга НПА, а также определено этапы и процедуру юридической характеристики НПА и наблюдения за их реализацией, сформировано критерии оценки качества и эффективности НПА.

Ключевые слова: правовой мониторинг, правовая система, правовое регулирование, механизм правового регулирования, норма права, нормативно-правовой акт, качество и эффективность нормативно-правовых актов, правовая экспертиза, правовой анализ, правовое прогнозирование, юридическая техника, техника и технология правового мониторинга, информационные процессы.

Підписано до друку 24.05.2018 р. Зам. № 414.
Формат 60х90 1/16. Папір офсетний. Друк – цифровий.
Наклад 100 прим. Ум. друк. арк. 1,9.
Друк ЦП «КОМПРИНТ». Свідоцтво ДК №4131 від 04.08.2011 р.
м. Київ, вул. Предславинська, 28
528-05-42, 067-209-54-30
email: komprint@ukr.net